

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-науковий інститут економіки та управління
Обліково-фінансовий факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯД

КУРС ЛЕКЦІЙ

для здобувачів вищої освіти ступеня «Магістр» спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування» денної форми
навчання

**МИКОЛАЇВ
2019**

УДК 336.71

Б23

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від 23.05.2019 р., протокол № 9.

Укладач:

А. С. Полторак – канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

Рецензенти:

М. В. Дубініна – д-р екон. наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

Д. В. Калнауз – керівник відділення, Миколаївське Регіональне Управління Акціонерного Товариства Комерційного Банку «Приватбанк»

© Миколаївський національний аграрний університет, 2019

ЗМІСТ

Передмова	4
Склад, обсяг і терміни виконання змістових модулів	7
Змістовий модуль 1. Банківське регулювання та нагляд	8
Лекція 1. Теоретичні засади регулювання діяльності банків на міжнародному та національному рівнях	8
Лекція 2. Організаційна побудова системи банківського регулювання та нагляду	16
Лекція 3. Створення і реєстрації банків в Україні	29
Лекція 4. Ліцензування банківської діяльності в Україні	36
Лекція 5. Пруденційний безвиїзний нагляд за діяльністю банків	42
Лекція 6. Інспектування банків	53
Лекція 7. Комплексна рейтингова оцінка діяльності банків за системою «CAMELS»	67
Рекомендовані літературні джерела та законодавчо-нормативні акти	77

ПЕРЕДМОВА

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб. Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у формах адміністративного регулювання (реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків та інші) та індикативного регулювання (встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій та інші).

Банківське регулювання та нагляд – навчальна дисципліна, що вивчає інструменти та методи банківського регулювання та нагляду в сучасних умовах господарювання. Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банків щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Для забезпечення цього завдання необхідні адекватні методологічні підходи до оцінки фінансової стійкості банків, спроможності менеджменту контролювати ключові процеси, виконання нормативних вимог, а також обґрунтоване та своєчасне втручання при встановленні підвищених ризиків.

Мета дисципліни – досконале опанування майбутніми фахівцями науково-методичних знань та аналітико-розрахункових і управлінських навичок в сфері банківського регулювання, методології та інструментарію здійснення нагляду за діяльністю банків з боку Національного банку України.

У відповідності до робочого навчального плану освітньо-професійної програми «Фінанси, банківська справа та страхування» зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» курс дисципліни «Банківське регулювання та нагляд» вивчається здобувачами вищої освіти протягом I семестру (I курс другого (магістерського) рівня вищої освіти). Курс складається із 90 годин / 3,0 кред., у т. ч. теоретичний курс (лекції) – 14 год. / 0,47 кред., практичні заняття – 26 год. / 0,87 кред., самостійна робота – 50 год. / 1,67 кред.

Основними завданнями, що мають бути вирішені у процесі викладання дисципліни, є: вивчення загальних понять системи банківського регулювання та нагляду в Україні; оволодіння нормативною базою та інструментарієм контролю за діяльністю банків у процесі їх реєстрації, ліцензування, аналізу економічних параметрів та фінансової звітності; опанування теоретичних та методичних засад організації банківського регулювання та нагляду в Україні; формування професійних знань стосовно порядку створення, реєстрації та ліцензування банківської діяльності в Україні; оволодіння основними положеннями пруденційного безвизного регулювання банківської діяльності в Україні; вивчення правил інспекційних перевірок банків в Україні; опанування порядку оцінювання діяльності банків за рейтинговою системою «CAMELS»; формування професійних знань стосовно банківського нагляду на основі оцінки ризиків; оволодіння правилами застосування заходів впливу до банків в Україні.

Об'єктом дисципліни є система банківського регулювання та нагляду в Україні.

Предметом дисципліни є методологічні положення, теоретико-методологічні засади та інструментарій здійснення банківського регулювання та нагляду.

В результаті вивчення дисципліни здобувач вищої освіти повинен *знати*:

- основні концептуальні положення і принципи банківського регулювання та нагляду;
- місце і роль банківського регулювання та нагляду;
- процес реєстрації банків та ліцензування банківської діяльності;
- порядок пруденційного нагляду за діяльністю банків;
- порядок інспектування банківських установ;
- особливості оцінювання діяльності банку за допомогою комплексної рейтингової системи CAMELS;
- порядок застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства;

вміти:

- контролювати фінансовий стан банків та їхніх підрозділів;
- контролювати виконання банками обов'язкових нормативів НБУ;
- контролювати додержання банками вимог обов'язкового резервування;

- аналізувати діяльність банків у процесі інспектування;
- здійснювати аудит у банках;
- аналізувати механізм процесу допуску банків на ринки;
- застосовувати до банків адекватні заходи впливу за порушення банківського законодавства;
- оцінювати діяльність банків із застосуванням рейтингової системи CAMELS;
- оцінювати діяльність банків з використанням методів документарного контролю;
- управляти рівнем ризикованості діяльності банків;
- аналізувати механізм процесу реорганізації та ліквідації банків;
- розробляти пропозиції щодо вдосконалення правових актів з регулювання діяльності банків.

Склад, обсяг і терміни виконання змістових модулів

Модулі курсу			Найменування теми	Розподіл часу			Термін виконання, тиждень	Термін контрольного заходу
Найменування	Обсяг, кредит	Сума залікових балів		ЛЗ	ПЗ	СР		
Банківське регулювання та нагляд	3,0	60-100	Тема 1 Теоретичні засади регулювання діяльності банків на міжнародному та національному рівнях	2	2	4	1	1
			Тема 2 Організаційна побудова системи банківського регулювання та нагляду	2	2	4	2	2
			Тема 3 Створення і реєстрації банків в Україні	2	2	4	3	3
			Тема 4 Ліцензування банківської діяльності в Україні	2	2	4	4	4
			Тема 5 Пруденційний безвизний нагляд за діяльністю банків	2	4	4	5,6	5,6
			Тема 6 Інспектування банків	2	4	6	7,8	7,8
			Тема 7 Комплексна рейтингова оцінка діяльності банків за системою «CAMELS»	2	4	6	9,10	9,10
			Тема 8 Банківський нагляд на основі оцінки ризиків	–	2	6	11	11
			Тема 9 Застосування до банків заходів впливу за порушення ними банківського законодавства та нормативних актів НБУ	–	2	6	12	12
			Тема 10 Розвиток банківського регулювання та нагляду в контексті євроінтеграції та глобалізації	–	2	6	13	13
Всього	3,0	60-100		14	26	50		

Змістовий модуль 1 «Банківське регулювання та нагляд»

Лекція 1. Теоретичні засади регулювання діяльності банків на міжнародному та національному рівнях. – 2 год.

Мета: оволодіти знаннями щодо теоретичних засад системи банківського регулювання та нагляду на міжнародному та національному рівнях, засвоїти сутність та форми регулювання банківської діяльності, ознайомитись із метою, організацією, підставами та обсягом банківського нагляду, дослідити історію розвитку системи банківського регулювання та нагляду в Україні.

План лекції:

- 1.1. Сутність та форми регулювання банківської діяльності.
- 1.2. Мета, організація, підстави та обсяг нагляду.
- 1.3. Історія розвитку системи банківського регулювання та нагляду в Україні.

Ключові поняття: банківське регулювання, банківський нагляд, Базельські принципи, система банківського регулювання та нагляду в Україні.

Keywords: Banking Regulation, Banking Supervision, Basel Principles, Banking Regulation and Supervision System in Ukraine.

Для успішного опрацювання теми «Теоретичні засади регулювання діяльності банків на міжнародному та національному рівнях» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [8; 11];
- додаткові [1; 6].

1. Сутність та форми регулювання банківської діяльності

Банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України,

Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України.

Виділяють чотири основні *причини* регулювання банків:

- грошово-кредитна політика – спроможність створювати гроші;
- розміщення кредитів – канал кредитів та інвестицій;
- конкуренція та інновації – для попередження картелів;
- «розважливе» регулювання – збереження приватних накопичень, оперування механізмами платежів та схильність до банкрутства.

Напрями впливу банківського регулювання:

- створення законодавчих та інших спеціальних умов з метою надання можливості банкам реалізувати свої економічні інтереси (організаційно-правовий напрям);

- встановлення законодавчих нормативів та нагляд за їх дотриманням з метою забезпечення ліквідності банківської діяльності (напрямок опосередкованого економічного впливу).

Види державного регулювання банківської діяльності представлені на рис. 1.

Рисунок 1 – Види державного регулювання банківської діяльності

Фактично, *превентивні заходи* реалізуються через затвердження обов'язкових для виконання норм, які поділяються на функціональні та інституційні. Дані норми регулюють ризики за операціями банківських установ.

Інституційні норми виражаються у відносних величинах, що регулюють, переважно, організаційні питання, операційну діяльність, визначення цілей кредитування, порядок проведення ревізій тощо.

Функціональні норми, на відміну від інституційних, мають визначене цифрове значення і можуть мати загальний чи селективний характер. Так, *загальні норми* впливають на кредитний ринок взагалі, а за допомогою селективних норм визначаються коефіцієнти ризику за окремими операціями банку.

Вживання *протекційних заходів* передбачає захист від загрозової для банку ситуації, що вже склалася, котра може спричинити неплатоспроможність, банкрутство, збитки. Протекційні заходи, зокрема, включають:

- створення та функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- рефінансування банківських установ центральним банком;
- формування банками резерву для відшкодування можливих втрат за позичками та іншими активами;
- цільова допомога інших фінансових органів.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких *формах*:

I. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;
- 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;
- 6) кореспондентських відносин;
- 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- 8) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорту та експорту капіталу.

Згідно статті 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» державне регулювання діяльності банків в Україні здійснюється в наступних формах (рис. 2).

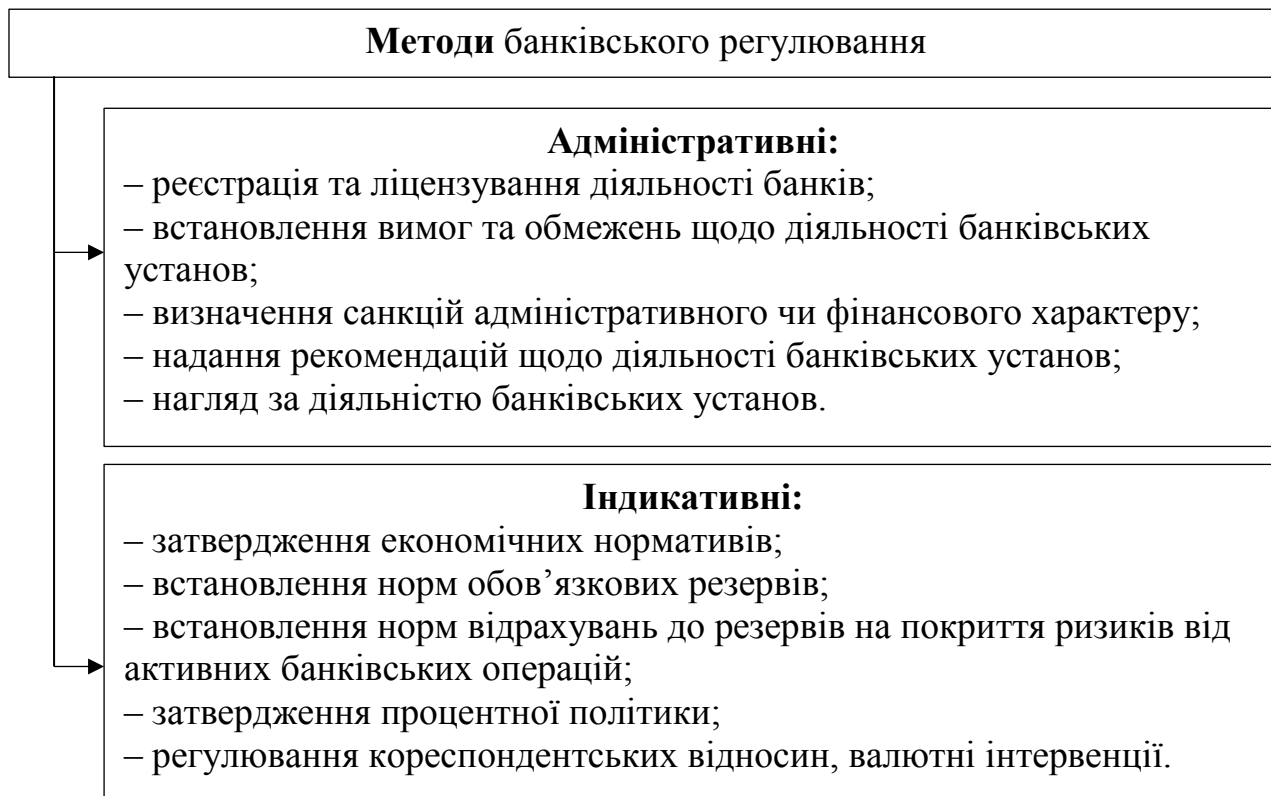

Рисунок 2 – Методи державного регулювання діяльності банків в Україні

Остання глобальна криза виявила слабкі місця фінансового регулювання та нагляду. Якщо раніше основна увага регуляторів приділялась платоспроможності та стійкості окремих банків, то криза довела необхідність системної роботи у фінансовому секторі, а саме перехід від існуючого мікропруденційного до макропруденційного нагляду. Основна мета такого нагляду полягає у забезпеченні системної стабільності всієї банківської системи, а не лише в запобіганні проблемам в окремих банках.

2. Мета, організація, підстави та обсяг нагляду

Банківський нагляд – це система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

При цьому слід зазначити, що наглядова діяльність Національного банку України стосується всіх процесів, що відбуваються у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків – від моменту створення банків до моменту припинення діяльності.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 67) визначає мету, організацію, підстави та обсяг нагляду.

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках.

Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо здійснення банківської діяльності.

При здійсненні банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності.

Національний банк України має право запровадити особливий режим контролю за діяльністю банку та призначити куратора банку. Особливий режим контролю є додатковим інструментом банківського нагляду. Під час здійснення особливого режиму контролю за діяльністю банку Національний банк України має право заборонити банку використовувати для розрахунків прями кореспондентські рахунки та/або вимагати від банку проведення розрахунків виключно через консолідований кореспондентський рахунок.

Основні **завдання** банківського регулювання та нагляду наведено на рис. 3.

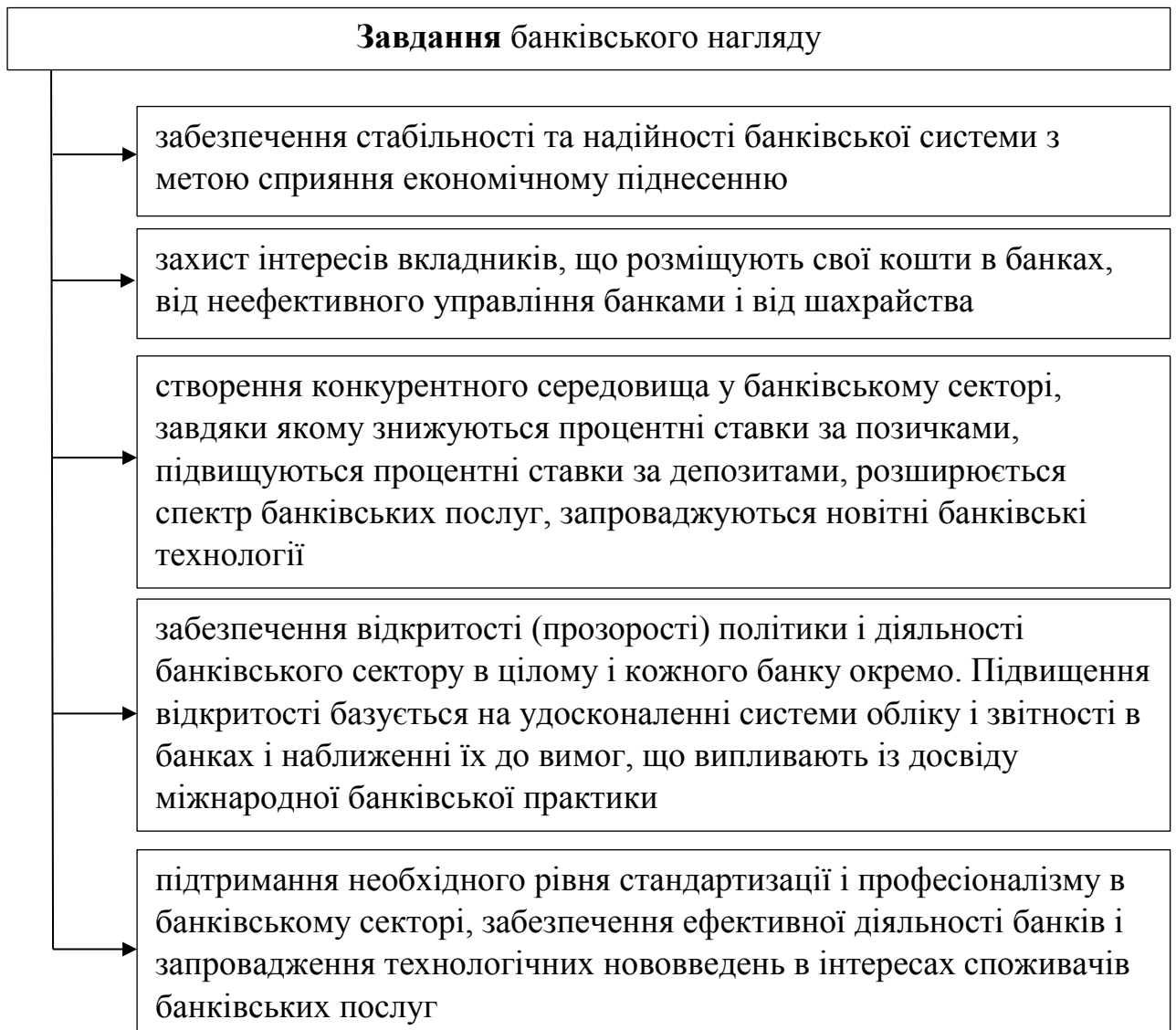

Рисунок 3 – Основні завдання банківського нагляду

Національний банк України здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

Ефективність банківського регулювання та нагляду значною мірою залежить від того, наскільки чіткими є поставлені перед наглядовими органами завдання, наскільки добре їх розуміють і підтримують органи, що розробляють економічну політику держави.

3. Історія розвитку системи банківського регулювання та нагляду в Україні

1992 р. – в Національному банку України організовано Головне управління з контролю за банківською діяльністю; розпочато роботу над створенням нормативної бази для нагляду за комерційними банками.

1994 р. – затверджене «Положення про службу банківського нагляду Національного банку України»; визначено статус, функції та завдання служби банківського нагляду Національного банку України.

1995 р. – створено Департамент банківського нагляду; розпочато розбудову інфраструктури банківського нагляду.

1996 р. – створено Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків і затверджено відповідне положення, яким визначено її завдання, права та регламент роботи.

1999 р. – створено Департамент пруденційного нагляду; відбулися структурні зміни в підрозділах банківського нагляду.

2000 р. – створено Генеральний департамент банківського нагляду, до якого входили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент інспектування та моніторингу банків, Департамент реорганізації та ліквідації банків; сформовано нову структуру банківського нагляду відповідно до принципів Базельського комітету; розроблено основні напрями реформування банківського нагляду.

2006 р. – створено Дирекцію з банківського регулювання та нагляду, якій були підпорядковані Департамент методології банківського регулювання та нагляду, Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент банківського регулювання та нагляду, Департамент припинення діяльності банків, Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму; визначено повноваження Національного банку України з питань фінансового моніторингу діяльності банків.

2008 р. – реформовано структуру банківського нагляду Національного банку України; Департамент банківського регулювання та нагляду поділено на два департаменти: Департамент інспектування банків та Департамент безвізного банківського нагляду; регіональні відділи банківського нагляду перепідпорядковано від територіальних управлінь до Дирекції з банківського регулювання та нагляду центрального апарату Національного банку України.

2010 р. – сформовано нову структуру Служби банківського нагляду в системі Національного банку України; створено Департамент кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку; визначено пруденційні інструменти банківського регулювання та нагляду в період фінансової кризи.

Питання для самоконтролю

1. Економічна сутність та зміст банківського нагляду.
2. Мета і завдання банківського регулювання і нагляду.
3. Нормативно-правове забезпечення регулювання діяльності банків України.
4. Основна мета та завдання банківського нагляду.
5. Основні етапи становлення банківського нагляду в Україні.
6. Основні принципи організації банківського нагляду.
7. Основні цілі та методи банківського регулювання.
8. Поняття, зміст та ознаки банківського нагляду.
9. Рівень імплементації Базельських принципів в Україні.
10. Сутність індикативного та адміністративного регулювання банківської діяльності.
11. Форми проведення банківського нагляду.
12. Характеристика систем організації банківського нагляду в різних країнах світу.

Тема 2. Організаційна побудова системи банківського регулювання та нагляду. – 2 год.

Мета: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо організаційної побудови системи банківського регулювання та нагляду, ознайомлення з Базельськими принципами в системі банківського регулювання та нагляду та організацією системи банківського регулювання і нагляду в зарубіжних країнах, організаційно-правовими формами та засадами діяльності банків в Україні.

План лекції:

2.1. Базельські принципи в системі банківського регулювання та нагляду.

2.2. Організація системи банківського регулювання і нагляду в зарубіжних країнах.

2.3. Організаційно-правові форми та засади діяльності банків в Україні.

Ключові поняття: публічне акціонерне товариство, кооперативний банк, державний банк, державна реєстрація банку, ліцензування, банківські послуги, генеральна ліцензія.

Keywords: public joint stock company, cooperative bank, state bank, state registration of bank, licensing, banking services, general license.

Для успішного опрацювання теми «Організаційна побудова системи банківського регулювання та нагляду» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [15; 16];
- додаткові [1-6].

2.1. Базельські принципи в системі банківського регулювання та нагляду

Основні принципи – це мінімальні стандарти надійної наглядової практики, які мають універсальне застосування. Комітет розробив Основні принципи, зробивши таким чином свій внесок у зміцнення світової фінансової системи. Недоліки у банківській системі країни, чи то розвинутої, чи то тієї, що розвивається, можуть загрожувати фінансовій стабільності як у межах країни, так і на міжнародному

рівні. Комітет переконаний, що впровадження Основних принципів усіма країнами стане важливим кроком у напрямі посилення фінансової стабільності на національному і міжнародному рівнях, та створить основу для подальшого розвитку ефективних наглядових систем.

Переважна більшість країн затвердила Основні принципи і впровадила їх. Основні принципи є мінімальними стандартами, які мають застосовуватись усіма органами банківського нагляду. Застосовуючи деякі з них, органи нагляду повинні будуть враховувати структуру ризику та важливість для системи окремих банків, зокрема при застосуванні тих Основних принципів, за якими органи нагляду повинні визначити адекватність політики та процесів управління ризиками у банках.

Вимоги Базель III є обов'язковими для банків ЄС та є орієнтиром для банківського сектору України. Basel 3, випущений у 2010-2011 роках та має бути впроваджений до 31/03/2019 року. Вимоги були розроблені у 2010 році зі змінами внесеними у 2011 році. Комітет кілька разів подовжував період впровадження нових вимог. Зміни в системі нагляду дійсно є значними для фінансового сектору.

Базель 3 розроблено у відповідь на кризу 2008 року, яка показала необхідність посилити вимоги до капіталу банків, збільшуючи їх ліквідність та знижуючи леверидж. Його метою є посилення регулювання, нагляду та управління ризиками банківського сектору.

Нові показники для регулювання повинні:

– посилити здатність фінансового сектору реагувати на фінансові та економічні стреси, не залежно від їх природи та джерела.

– посилити управління ризиками та корпоративне управління загалом.

– посилити прозорість банків та розкриття ними інформації.

Нові вимоги до регулятивного капіталу: вимоги до структури капіталу (Tier 1, Tier 2, мета – позбутись протягом 10 років інструментів капіталу, які не відповідають новим вимогам до капіталу). Вимоги до Tier 1 мали почати впроваджувати у 2013-2014рр. Нові вимоги до достатності акціонерного капіталу та сукупного капіталу з врахуванням захисного буферу (conservation buffer) – 2016-2018рр.

З 2015 року мінімальний рівень CET 1 (Common Equity Tier 1) встановлено на рівні 4,5% від середньозважених активів.

$CET1/RWAs \geq 4.5\%$

$Tier\ 1\ Capital = CET1 + Additional\ Tier1 = 6\%$.

Basel III вводить також два додаткові буфери капіталу:

Буфер капіталу на збереження («capital conservation buffer») – еквівалент 2,5% RWA. Враховуючи, що CET1 має бути на рівні 4,5% RWA як мінімум, то банки повинні тримати в сумі 7% показник CET1, починаючи з 2019 року.

Буфер для використання на власний розсуд «discretionary countercyclical buffer»: дає можливість національним регуляторам закласти +0-2,5% капіталу від RWA на період активного кредитування.

Введення показника левериджу: 2013-2016 рр. банки паралельно розраховують показник левериджу з існуючим показником достатності капіталу. З 01/01/2015 банки розкривають інформацію по показнику левериджу. А з 01/01/2018 – має бути включений банками як обов'язковий до розрахунку.

$\text{Leverage ratio} = \text{Tier 1} / \text{Total exposure}^*$

*Середнє значення всіх консолідованих активів та позабалансових статей банків

$\text{LR} \geq 3\%$

Нормативи ліквідності:

З 01/01/2012 введено два нові показники для розкриття у звітності:

LCR (liquidity coverage ratio) – коефіцієнт покриття короткострокової ліквідності (обов'язковий з 01/01/2015). Базельський стандарт по LCR опубліковано у січні 2013 року.

NSFR (net stable funding ratio) – коефіцієнт чистого стабільного фінансування (обов'язковий з 01/01/2018). Є доповненням LCR та має часовий горизонт 1 рік. Розроблений для забезпечення стабільної структури активів та пасивів за строками погашення. Опублікований стандарт у жовтні 2014 року.

LCR – коефіцієнт забезпечення ліквідністю – мінімальний рівень ліквідності. З 1/01/2019 має бути 100%. Для 2017 року – 80%, 2018 – 90%.

$\text{LCR} = \text{HQLA} / \text{Total net liquidity outflows over 30 days}$, де

HQLA — high quality liquid assets/ліквідні активи високої якості. Це ще і необтяжені активи, які можна швидко продати з незначним зменшенням ціни. Для них властивий низький рівень ризику, ціну легко визначити та сторони можуть дійти згоди щодо ціни.

До запасів можна зарахувати активи Рівня 1 та Рівня 2 (40% всіх запасів HQLA). Активи Рівня 2B – не > 15% HQLA (ці 15% входять до 40%, вказаних вище). Ці % встановлюються після застосування знижувальних коефіцієнтів та після того, як буде враховано

припинення транзакцій фінансування за рахунок цінних паперів до 30 к.д. та транзакцій своп із заставою, по яких строк погашення (maturity) до 30 календарних днів.

Два мінімальні стандарти для фінансування та ліквідності, та дві мети:

– підвищення стійкості профілю ризику ліквідності банку у короткостроковій перспективі шляхом забезпечення наявності достатнього обсягу високоякісних ліквідних активів (HQLA) у банку для того, щоб він міг протриматися в умовах сценарію суттєвого стресу протягом 30 днів. Комітет розробив коефіцієнт забезпечення ліквідністю (LCR) для досягнення цієї мети.

– підвищення стійкості протягом довшого проміжку (>30 днів) часу шляхом створення додаткових стимулів для банків фінансувати свою діяльність за допомогою більш стабільних джерел фінансування на постійній основі. Для даної мети Базельський Комітет розробив показник NSFR.

Додатково до двох нових показників запропоновано інструменти моніторингу за ризиком ліквідності.

$NSFR = (\text{Available amount of stable funding} / \text{Required amount of stable funding}) \geq 100\%$

$КЧСФ = (\text{Наявне стабільне фінансування} / \text{Необхідне стабільне фінансування}) \geq 100\%$

Тобто, запас капіталу та зобов'язань має бути більшим, ніж його потрібно на конкретний момент. Національний регулятор завжди може ставити більш жорсткі вимоги до конкретного банку, зважаючи на його індивідуальні ризики. При цьому, обов'язково перевірятиме відповідність Принципам. Стабільність зобов'язань та ліквідність активів є основою для визначення та категоризації наявних та необхідних фондів.

В час кризи банки не дотримувались основних принципів управління ризиком ліквідності. У відповідь, Комітет випустив Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision («Sound Principles»). Принципи є путівником по управлінню ризиками та наглядом за фінансуванням ризику ліквідності.

2.2. Особливості організації банківського нагляду в різних країнах світу

Банківський нагляд існує в різних формах понад 100 років, особливого змісту він набув у США і країнах Західної Європи. У

певних країнах використовують різноманітні способи створення структур, що виконують функцію банківського нагляду (під егідою центрального банку, міністерства фінансів або незалежного агентства). У більшості країн світу центральні банки здійснюють банківський нагляд. Аналіз різних форм організації системи банківського нагляду довів, що у світовій практиці існують різні підходи стосовно її створення та ефективного функціонування.

З появою фінансової кризи посилилася тенденція переходу багатьох країн світу до інтегрованих систем регулювання фінансового сектору на основі повного або часткового об'єднання функцій контролю та регулювання ринків банківських і страхових послуг та цінних паперів. Так, протягом 2008-2010 рр. зміни в системі регулювання фінансових секторів внесли Бельгія, Великобританія, Греція, Ірландія, Іспанія, Литва, Португалія, Франція, Швейцарія. Міжнародна практика свідчить, що не існує єдиного підходу до побудови системи державного регулювання фінансової сфери в цілому та банківської зокрема (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 Особливості організації банківського нагляду в країнах світу

Країна	Основні органи контролю
Бельгія	Міністерство фінансів; Банківська комісія; Банк Бельгії
Велика Британія	Банк Англії
Італія	Міжміністерський комітет з кредитів і збережень (на чолі з міністерством казначейства); Банк Італії
Канада	Бюро нагляду за фінансовими установами
Німеччина	Федеральне відомство з контролю за банками (при Міністерстві фінансів); Банк Німеччини
Сполучені Штати Америки	Федеральна резервна система; Служба контролера грошового обігу (при Міністерстві фінансів); Федеральна корпорація зі страхування депозитів; 50 банківських департаментів штатів
Франція	Комітет банківської регламентації; Комітет кредитних установ; Банківська комісія (усі комітети очолює керуючий Банком Франції)
Швейцарія	Центральний банк; Федеральна банківська комісія
Японія	Бюро банків (при Міністерстві фінансів); Банк Японії

У Франції створено Комітет банківської регламентації, Комітет кредитних установ та Банківська комісія, які підпорядковані Банку Франції і Міністерству фінансів та економіки.

У Португалії наглядові функції здійснюють Комісія з ринку цінних паперів, Інститут страхування та центральний банк. Науковці вважають, що саме така модель є перехідною від секторної до моделі єдиного нагляду.

Головним регуляторним та наглядовим органом *Швейцарії* є Управління з питань регулювання фінансових ринків Швейцарії (Swiss Financial Market Supervisory Authority (FINMA), яке функціонує з 01.01.2009 р. відповідно до Федерального Закону про Наглядовий орган фінансового ринку Швейцарії. Управління з питань регулювання фінансових ринків Швейцарії створено внаслідок об'єднання Федерального управління особистого страхування (FOPI), Швейцарської федеральної банківської комісії (SFBS) та Управління по боротьбі з відмивання грошей (MLSA) в єдиний наглядовий орган. В Управлінні працює близько 350 фахівців, які є представниками різних сегментів фінансового ринку. Варто зазначити, що Управління є незалежним наглядовим органом, головною метою діяльності якого є нагляд та захист учасників швейцарських фінансових ринків. Діяльність нового регулятора включає регулювання та нагляд за функціонуванням великих банківських груп, банків, фінансових посередників, фондових бірж, торговців цінними паперами, а також сферу фінансових послуг.

Національний банк Швейцарії є центральним банком. 6 жовтня 1905 р. було прийнято Федеральний Закон про Національний банк Швейцарії, а свою роботу він розпочав 20 червня 1907 р. Національний банк Швейцарії є акціонерним товариством з особливим статусом, який реалізує валютну та грошову політику, створює валютні резерви. Окрім цього, центральний банк тісно співпрацює з Управлінням з питань регулювання фінансових ринків Швейцарії та надає підтримку з питань щодо забезпечення стабільності фінансової системи та контролю за платіжними системами.

Нідерланди. Відповідно до Закону про фінансовий нагляд у 2004 р. створено дворівневу систему нагляду на основі наскрізно-секторного функціонального підходу. При цьому Національний банк Нідерландів несе відповідальність за забезпечення фінансової стабільності, здійснює пруденційний нагляд за всіма фінансовими установами та є «кредитором останньої інстанції». Управління з регулювання фінансових ринків (AFM) здійснює безпосередній нагляд

за поведінкою фінансових установ та бізнес-нагляд. Центральний банк Нідерландів створено у 1814 році. Сьогодні він є незалежним державним органом і складовою частиною європейської системи центральних банків (ESCB), тому несе спільну відповідальність за реалізацію монетарної політики в європейському просторі та є ланкою у міжнародній системі платежів. Як незалежний державний орган, Центральний Банк Нідерландів виконує обов'язки пруденційного нагляду за фінансовими установами.

У 2004 р. до складу Центрального банку Нідерландів включено Агентство з нагляду за пенсіями та страхуванням у рамках реформи нагляду за фінансовим сектором. Це об'єднання започаткувало новий етап в історії регулювання та нагляду за фінансовим сектором Нідерландів. Центральний банк Нідерландів здійснює пруденційний надгляд за банками та іншими кредитними установами, пенсійними фондами, страховими компаніями, іншими фінансовими установами.

Головна мета нагляду регулювання та пруденційного нагляду з боку Центрального банку Нідерландів полягає у забезпеченні постійного моніторингу стану фінансових установ, можливості виникнення системних ризиків і розробці на цій основі системи заходів щодо уникнення кризових ситуацій та мінімізації ризиків. Виконуючи свої функції щодо регулювання та пруденційного нагляду Банк Нідерландів надає дозори на здійснення банківської діяльності. Усі банки після надання дозволу заносяться у Реєстр. Іноземні банки, які працюють на території Нідерландів, повинні пройти процес ліцензування. Якщо дозвіл або ліцензію було отримано в іншій країні ЄС, то вони є дійсними, проте надгляд в такому випадку здійснюється з боку органу нагляду країни його походження.

Наглядову діяльність за фінансовим сектором, крім банку Нідерландів, здійснює Комісія Нідерландів з нагляду за фінансовими ринками, яка відповідає за надгляд за операціями на фінансових ринках: заощадженнями, інвестиціями, кредитами, страхуванням, а також контролює надання фінансовими установами інформації про послуги і захист прав споживачів. Банк Нідерландів здійснює моніторинг діяльності пенсійних фондів відповідно до Закону про пенсії, надає ліцензії страховим компаніям.

США. У банківському секторі в США існують два типи регулювання.

По-перше, у законодавчому плані обмежуються операції, що мають великий ризик для банків та знижують їх ліквідність (наприклад, встановлюється гранична межа кредиту, який надається

одному позичальнику). По-друге, з метою недопущення вилучення з банку вкладниками своїх вкладів та заощаджень протягом короткого часу та виникнення паніки на грошовому ринку, у 1934 році була запроваджена загальнонаціональна система страхування банківських депозитів .

Другий традиційний принцип американського банківського законодавства - обмеження концентрації капіталу, підтримка конкурентних взаємовідносин на фінансовому ринку за рахунок встановлення територіальних обмежень на відкриття банками відділень (як в межах одного штату, так і між штатами), контролю з боку Федеральної резервної системи за створенням холдінгових компаній, регулювання різними органами нагляду процесів злиття банківських установ тощо.

Ці особливості банківського законодавства сприяли збереженню зовнішньої децентралізації та розгалуженості банківської системи у США. На відміну від країн Західної Європи, де створювались великі банки із розгалуженою філіальною системою, в США існує велика кількість маленьких безфілійних банків.

Існують і неурядові органи контролю за діяльністю окремих груп кредитних установ (наприклад, Американська асоціація банкірів. Асоціація незалежних банків і т.д.). Усі вони розробляють стандарти обслуговування клієнтів, вирішують технічні питання проведення операцій, підтримують стосунки із Конгресом та пресою.

У США заплановано створити раду фінансового нагляду при Уряді з представників різних регулюючих органів і під головуванням Міністра фінансів, яка б відстежувала ризики і загрози фінансовій системі. Рада має інспектувати фінансові компанії, банкрутство яких може завдати шкоди всьому ринку. Якщо рада вирішить, що та чи інша компанія стала надто великою і може стати банкрутом, ФРС має право ліквідувати чи санувати її, переклавши витрати на інші компанії-конкуренти, активи яких перевищують 10 млрд. доларів (а таких у США близько 120).

У Великій Британії завдяки відсутності антимонопольного законодавства і жорсткого контролю за злиттям був досягнутий високий ступінь концентрації банківського капіталу. Зауважимо, що до 1982 року в банку Англії проведення інспекційних перевірок не практикувалося, оскільки в Банку Англії не було навіть власного штату інспекторів для перевірок на місцях.

Німеччина. У той час як у більшості інших країн обов'язки нагляду сконцентровані в руках окремих установ, банківський нагляд

у Німеччині здійснюється двома контролюючими органами, зокрема федеральним фінан-овим контролюючим органом (FFSA) та Центральним банком Німеччини. FFSA утворився в результаті злиття FBSO, федерального органу нагляду над страховими установами і федерального органу нагляду над торгівле цінними паперами. Це відбулося після ратифікації акта, який впроваджував інтеграцію всіх наглядових установ у 2002 році. Статус FFSA як наглядового органу є юридично детермінованим у 6 частині банківського акта. Згідно з цією частиною FFSA розділяє функцію управління з Центральним банком Німеччини. Основними завданнями та обов'язками FFSA є:

- видання загальних правил, таких як принципи та інструкції;
- безперервний нагляд;
- точний аудит;
- міжнародна кооперація в сфері банківського нагляду.

Обов'язками FFSA, крім того, є:

- ліцензування, моніторинг і закриття банків;
- видання загальних інструкцій для здійснення банківської діяльності, надання фінансових послуг і лімітування ризиків.

Наглядові органи не втручаються в ділову активність окремих банків. Однак банки повинні виконувати мінімальні кількісні та якісні вимоги і зобов'язані надавати свої фінансові звіти для перевірки. Коли створюється новий банк, він повинен підтвердити наявність достатньої кількості первинного капіталу у своєму розпорядженні.

Згідно з банківським актом (параграф 45) FFSA має у своєму розпорядженні декілька інструментів у випадку, коли банку не вдається відповідати регуляторним вимогам:

- заборона або обмеження зняття з рахунку або розподілу прибутків власниками;
- заборона або обмеження надання кредитів;
- інструктаж банку щодо застосування засобів для зниження його фінансових ризиків;
- тимчасове замороження банківських платежів;
- закриття банку для роботи з клієнтами.

Обов'язки FFSA і Центрального банку Німеччини відокремлені, що зазначено в "Інструкції з впровадження та забезпечення якості безперервного моніторингу кредитних та фінансових установ, що надають фінансові послуги з боку Центрального банку Німеччини" від 21 лютого 2008 року.

Із 27 країн – членів ЄС безпосередню участь у регулюванні та нагляді в 19 країнах беруть центральні банки, а в Ірландії, Литві,

Люксембурзі, Нідерландах, Португалії, Словаччині, Франції та Чехії створено єдиний регулятор на базі центрального банку.

Основні моделі нагляду за фінансовою системою представлені на рис. 2.1.

Рисунок 2.1 – Моделі наглядових систем

2.3. Організаційно-правові форми та засади діяльності банків в Україні

Відповідно до вимог Базельських принципів ефективного банківського нагляду системою банківського нагляду в країні повинні передбачатися правові норми щодо створення, реєстрації та ліцензування банків.

– дозволені види діяльності установ, які підлягають ліцензуванню і нагляду як банки, мають бути чітко визначені, а вживання слова «банк» у назвах має контролюватися якомога ширше;

– орган, що здійснює ліцензування, повинен мати повноваження встановлювати критерії і відхиляти заяви від установ, які не відповідають встановленим стандартам. Процес ліцензування, як мінімум, має складатися з оцінки структури власності і управління

банку та його розширеної групи, включаючи придатність і відповідність директорів і вищого керівництва, оцінки стратегічного та операційного плану банку, внутрішнього контролю і управління ризиками, а також прогнозованого фінансового стану, у тому числі капітальної бази. У разі, якщо пропонованим власником або материнською організацією є іноземний банк, необхідно отримати попередню згоду від органу нагляду країни походження банку;

– орган нагляду має повноваження розглядати і відхиляти будь-які пропозиції щодо передачі іншим сторонам часток істотної участі або контрольних пакетів акцій у наявних банках, які знаходяться в прямому або опосередкованому володінні;

– орган нагляду повинен мати повноваження перевіряти за встановленими критеріями основні придбання чи вкладення банку, у тому числі організацію транскордонних операцій, підтверджуючи, що корпоративні утворення чи структури не наражають банки на небажані ризики або не перешкоджають ефективному нагляду.

В Україні відносини, що виникають під час заснування банків, регулює Закон України «Про банки і банківську діяльність». Порядок та умови створення банків в Україні визначаються Положенням про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів від 08.09.2011 р. № 306.

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» банки в Україні створюються у формі публічного акціонерного товариства та кооперативних банків. Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій. Приватне акціонерне товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій. У разі прийняття загальними зборами приватного акціонерного товариства рішення про здійснення публічного розміщення акцій до статуту товариства вносяться відповідні зміни, у тому числі про зміну типу товариства - з приватного на публічне.

Кооперативний банк – кредитно-фінансова установа, створювана за галузевим чи територіальним принципом для задоволення взаємних потреб у кредитах чи інших банківських послугах.

Кооперативним банкам властиві такі ознаки:

– колективний характер приватної власності;
– прибуток не ділять між пайовиками або вкладниками, а використовують на сплату процентів за вкладками та на збільшення резервного фонду;

– контроль за діяльністю банку не може здійснювати окрема особа, а тільки група осіб.

Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки. Центральний кооперативний банк виконує функції централізації та перерозподілу ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснює контроль за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня. Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки. Місцевий кооперативний банк створюється юридичними та фізичними особами. Мінімальна кількість учасників місцевого кооперативного банку має бути не менше 50 осіб.

Статутний капітал кооперативного банку поділяється на паї. Рівень мінімального розміру статутного капіталу кооперативного банку встановлюється Національним банком України. Кожний учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу. Прибутки або збитки кооперативного банку за результатами фінансового року розподіляються між учасниками пропорційно розміру їх паю.

Мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 500 мільйонів гривень.

Банки, статутний капітал яких не відповідає вимогам частини першої статті 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність», зобов'язані привести його розмір у відповідність до вимог цього закону, а саме: до розміру, не меншого, ніж:

- 400 мільйонів гривень – до 11 липня 2019 року;
- 450 мільйонів гривень – до 11 липня 2020 року;
- 500 мільйонів гривень – до 11 липня 2024 року.

Статутний капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел. Забороняється використовувати для формування капіталу банку бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення, банківські метали, а також кошти, одержані в кредит та під заставу. З метою збільшення статутного капіталу може здійснюватися розподіл прибутку шляхом нарахування дивідендів учасникам банку та прийняття ними рішення про їх направлення до статутного капіталу.

Банк має право збільшувати статутний капітал після того, як усі учасники повністю виконали свої зобов'язання щодо оплати паїв або акцій попередньої підписки і попередньо оголошений підписний капітал повністю оплачено та зареєстровано.

Кошти для формування статутного капіталу новоствореного банку акумулюються учасниками банку (резидентами) на накопичувальному рахунку, що відкривається в Національному банку (або територіальному управлінні Національного банку за місцем створення банку). До часу внесення коштів для формування статутного капіталу на накопичувальний рахунок, відкритий в Національному банку (або територіальному управлінні Національного банку за місцем створення банку), ці кошти можуть акумулюватися на поточному рахунку в будь-якому банку-резиденту на території України на підставі відповідного рішення установчих зборів.

Найменування банку має містити слово «**банк**», а також вказівку про організаційно-правову форму банку. Не дозволяється використовувати для найменування банку назву, що повторює вже наявну назву іншого банку або вводить в оману щодо видів діяльності, які здійснює банк.

Уживання в найменуванні банку слів «Україна», «державний», «центральний», «національний» та похідних від них можливе лише за згодою Національного банку. Згода на використання у своєму найменуванні слів «Україна», «державний», «національний» та похідних від них може бути надана лише державним банкам. Згода на використання у своєму найменуванні слова «центральний» та похідних від нього може бути надана лише центральному кооперативному банку та материнському банку банківської холдингової групи.

Підрозділ банку використовує найменування лише того банку, підрозділом якого він є. До назви структурного підрозділу банку може додаватися назва місцезнаходження цього підрозділу. Учасниками банків можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації. Також учасниками банку не можуть бути юридичні особи, щодо яких неможливо встановити їх власників і джерела коштів, за рахунок яких такі юридичні особи здійснюють внески до статутного капіталу або купують акції банків.

Лекція 3. Створення і реєстрація банків в Україні. – 2 год.

Мета: засвоїти порядок створення і державної реєстрації банку, ознайомитись із вступним контролем при відкритті філій, представництв і відділень банків, дослідити порядок створення державного банку, види банківських послуг та загальні принципи їх ліцензування та особливості видачі генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій.

План лекції:

3.1 Порядок створення і державної реєстрації банку.

3.2 Вступний контроль при відкритті філій, представництв і відділень банків.

3.3 Порядок створення державного банку.

Ключові поняття: публічне акціонерне товариство, кооперативний банк, державний банк, державна реєстрація банку.

Keywords: public joint-stock company, cooperative bank, state bank, state registration of the bank.

Для успішного опрацювання теми «Створення і реєстрація банків в Україні» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

– основні [1; 8; 11];

– додаткові [6; 7].

3.1. Порядок створення і державної реєстрації банку.

Національний банк погоджує статут перед проведенням державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність.

Особа, уповноважена засновником юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для погодження статуту цієї особи подає Національному банку України разом із заявою про погодження статуту такі **документи:**

1) протоколи зборів засновників та установчих зборів, договір про створення банку або рішення про створення державного банку;

2) статут банку;

3) копії документів, визначених Національним банком України, необхідних для ідентифікації самого засновника та всіх осіб, через

яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю у банку;

4) документи, визначені Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про:

– ділову репутацію самого засновника, а для засновника - юридичної особи також і членів виконавчого органу та/або наглядової ради та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю в особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність;

– фінансовий стан засновника - юридичної особи, а також про майновий стан засновника - фізичної особи;

– наявність у засновника достатньої кількості власних коштів для здійснення заявленого внеску до статутного капіталу, джерела походження таких коштів;

5) документи, що засвідчують повну сплату засновниками внесків до статутного капіталу;

б) відомості про структуру власності самої юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та засновника, що набуває істотної участі в ній, відповідно до вимог Національного банку України;

7) відомості за формою, встановленою Національним банком України, про асоційованих осіб засновника - фізичної особи;

8) відомості за формою, встановленою Національним банком України, про юридичних осіб, у яких засновник - фізична особа є керівником та/або контролером;

8-1) відомості за формою, встановленою Національним банком України, про пов'язаних із банком осіб, що відповідають ознакам, передбаченим частиною першою статті 52 Закону України «Про банки і банківську діяльність»;

9) копію тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

10) висновок Антимонопольного комітету України у випадках, передбачених законодавством України;

11) копію платіжного документа про внесення плати за погодження статуту банку, розмір якої встановлюється Національним банком України.

Особа, уповноважена засновником юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для погодження статуту цієї особи додатково подає Національному банку України встановлені частиною дев'ятою статті 34 Закону України «Про банки і банківську діяльність» документи щодо засновників - іноземних юридичних осіб

та частиною одинадцятою статті 34 Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо засновників - фізичних осіб - іноземців.

Національний банк України приймає рішення про погодження статуту або про відмову в погодженні статуту не пізніше **тримісячного** строку з дня подання повного пакета документів. Національний банк України має право вимагати від заявника виправлення недоліків у поданих документах.

Засновнику юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, забороняється відчужувати та обтяжувати зобов'язаннями належні йому акції до отримання цією юридичною особою банківської ліцензії.

Юридична особа набуває статусу банку і право на здійснення банківської діяльності виключно після отримання банківської ліцензії та внесення відомостей про неї до Державного реєстру банків. Забороняється здійснювати банківську діяльність без отримання банківської ліцензії.

Особи, винні у здійсненні банківської діяльності без отримання банківської ліцензії, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом.

Підстави для відмови в погодженні статуту юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність:

1) подано неповний пакет документів, необхідних для погодження статуту;

2) документи містять недостовірну інформацію;

3) документи не відповідають вимогам законів України чи нормативно-правових актів Національного банку України;

4) ділова репутація засновника, а для засновника - юридичної особи і членів її виконавчого органу та/або наглядової ради та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю в банку, не відповідає вимогам, встановленим Національним банком України;

5) фінансовий стан засновника - юридичної особи та/або майновий стан засновника - фізичної особи не відповідають вимогам, встановленим Національним банком України;

6) засновник не має власних коштів для здійснення заявленого внеску до статутного капіталу;

7) структура власності самої юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та/або засновника, що набуває істотної участі, не відповідає вимогам щодо її прозорості, встановленим Національним банком України;

8) не надано документи, що підтверджують наявність сплаченого статутного капіталу юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність.

Національний банк України не має права відмовити юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у погодженні статуту з інших підстав.

3.2. Вступний контроль при відкритті філій, представництв і відділень банків

Банк під час створення відокремлених підрозділів зобов'язаний присвоїти кожному підрозділу внутрішньобанківський реєстраційний код згідно з внутрішньобанківською системою реєстраційної кодифікації.

Банк зобов'язаний повідомляти Національний банк про зміни в системі внутрішньобанківської реєстраційної кодифікації філії/відділення, представництва або зміну внутрішньобанківського реєстраційного коду філії/відділення, представництва не менше ніж за 15 робочих днів до часу введення змін.

Банк має право відкривати філії/відділення за умови дотримання таких **вимог**:

а) відкриття філії/відділення не матиме негативного впливу на діяльність банку, у тому числі:

– банк на день прийняття уповноваженим органом банку рішення про відкриття філії/відділення дотримується економічних нормативів і нормативу обов'язкового резервування;

– стан формування банком резервів на день прийняття уповноваженим органом банку рішення про відкриття філії/відділення відповідає вимогам законів України та нормативно-правових актів Національного банку, статуту банку та відповідних внутрішньобанківських положень;

– банк має достатні доходи для здійснення витрат, пов'язаних з відкриттям філії/відділення;

– банк здійснює беззбиткову діяльність не менше ніж протягом кожного з трьох місяців, що передують його зверненню до Національного банку (крім випадків відкриття відділення на базі філії, що ліквідується);

б) банк спроможний забезпечити ефективний контроль за діяльністю філії/відділення, у тому числі запровадив внутрішні положення та процедури, що забезпечують діяльність філії/відділення,

систему контролю за нею та управління ризиками, пов'язаними з діяльністю філії/відділення, у тому числі ті, що регулюють питання здійснення операцій, які виконуватимуться філією/відділенням, їх обліку, операційної діяльності банку, пов'язаної з діяльністю його філії/відділення, контролю за діяльністю філії/відділення тощо;

в) наявність технічних та інших умов, потрібних для забезпечення функціонування філії/відділення, здійснення нею/ним відповідних видів діяльності, банківських та інших фінансових послуг, зазначених у положенні про філію/відділення, та забезпечення їх належного обліку (у тому числі відповідне приміщення і програмне забезпечення, технічні можливості якого забезпечують щоденне формування звітної інформації в розрізі відокремлених підрозділів і доступ до цієї інформації Національного банку, спеціальне банківське обладнання, комп'ютерна техніка, комунікаційні засоби тощо) відповідно до вимог законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, а також нормативно-правових актів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо порядку формування і ведення бази даних про вкладників - фізичних осіб та надання звітності;

г) наявність положення про філію/відділення, затвердженого уповноваженим органом банку;

г) наявність спеціалістів відповідної кваліфікації для здійснення філією/відділенням видів діяльності, банківських та інших фінансових послуг, зазначених в її/його положенні.

Керівниками банку є голова, його заступники та члени ради банку, голова, його заступники та члени правління банку, головний бухгалтер, його заступники, керівники відокремлених підрозділів банку.

Керівниками банку (крім членів ради банку) мають право бути особи, які мають:

1) повну вищу освіту в галузі економіки, менеджменту (управління) або права;

2) досвід роботи в банківській системі за відповідним фахом не менше трьох років;

3) бездоганну ділову репутацію.

Не менш як на одну четверту рада банку має складатися з осіб, які мають повну вищу освіту в галузі економіки або права. Інші члени ради банку повинні мати повну вищу освіту та освіту в галузі менеджменту (управління). Члени ради банку повинні мати бездоганну ділову репутацію. Хоча б один із членів ради банку, який

має освіту в галузі економіки або права, повинен мати досвід роботи в банківській системі на керівних посадах не менше трьох років.

3.3. Порядок створення державного банку.

Державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі.

Державний банк створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. При цьому в законі про Державний бюджет України на відповідний рік передбачаються витрати на формування статутного капіталу державного банку. Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру заснування державного банку. Отримання висновку Національного банку України є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації) державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності.

Державна реєстрація державних банків здійснюється відповідно до законодавства з питань державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Держава здійснює і реалізує повноваження власника щодо акцій (паїв), які їй належать у статутному капіталі державного банку, через органи управління державного банку.

Органами управління державного банку є наглядова рада і правління банку. Органом контролю державного банку є ревізійна комісія, персональний та кількісний склад якої визначаються наглядовою радою державного банку.

Наглядова рада є вищим органом управління державного банку, що здійснює контроль за діяльністю правління банку з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам і захисту інтересів держави як акціонера державного банку, а також здійснює інші функції.

До складу наглядової ради державного банку входять члени наглядової ради банку, призначені Верховною Радою України, Президентом України і Кабінетом Міністрів України. З метою представництва інтересів держави до складу наглядової ради державного банку можуть входити представники органів виконавчої влади та інші особи, які відповідають вимогам, зазначеним у цій статті. Термін повноважень членів наглядової ради державного банку - п'ять років.

Президент України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку шляхом прийняття відповідного Указу. Верховна Рада України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку шляхом прийняття відповідної Постанови. Кабінет Міністрів України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку шляхом прийняття відповідної Постанови.

Членом наглядової ради державного банку може бути громадянин України, який має вищу економічну або юридичну освіту, або науковий ступінь у галузі економіки, фінансів та/або права і при цьому має досвід роботи в органі законодавчої влади чи на керівних посадах центральних органів виконавчої влади України, які забезпечують формування та реалізують державну фінансову, економічну та правову політику, або в банківській установі, чи досвід наукової, практичної роботи у галузі економіки, фінансів, права. Особа, яка входить до складу наглядової ради чи іншого органу управління банку (крім державного) чи є членом сім'ї такої особи першого ступеня споріднення, або особа, яка була засуджена за зловживання у фінансовій сфері, судимість якої не погашена або не знята в установленому законом порядку, не може бути членом наглядової ради державного банку. Не допускається призначення особи на посаду члена наглядової ради державного банку, якщо таке призначення може призвести до конфлікту інтересів.

Державний банк має право додавати до свого найменування слово «державний», використовувати зображення Державного Герба України, Державного Прапора України.

У разі прийняття рішення про часткове або повне відчуження державою належних їй акцій (паїв) державного банку такий банк втрачає статус державного.

Питання для самостійного опрацювання

1. Порядок створення банків в Україні.
2. Основні етапи погодження статуту юридичної особи, що має намір здійснювати банківську діяльність.
3. Різниця заснування державного банку в порівнянні з іншими банками.
4. Основні ознаки відсутності бездоганної ділової репутації юридичної та фізичної особи – засновників/учасників банку.
5. Вимоги до фінансового стану осіб, що є засновниками банку

Лекція 4. Ліцензування банківської діяльності в Україні. – 2 год.

Мета: оволодіти знаннями щодо ліцензування банківської діяльності в Україні, засвоїти види банківських послуг та загальні принципи їх ліцензування та особливості видачі генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій.

План лекції:

4.1 Види банківських послуг та загальні принципи їх ліцензування.

4.2 Особливості видачі генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій.

Ключові поняття: державна реєстрація банку, ліцензування, банківські послуги, генеральна ліцензія.

Keywords: state registration of a bank, licensing, banking services, general license.

Для успішного опрацювання теми «Ліцензування банківської діяльності в Україні» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [6; 7];
- додаткові [1; 8; 11].

4.1 Види банківських послуг та загальні принципи їх ліцензування

Ліцензування банківської діяльності – це надання банку дозволу на здійснення окремих чи всіх банківських операцій. Ліцензування банківської діяльності здійснюється Національним банком України та передбачає проведення вступного контролю. Банк має право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування), а також здійснювати іншу діяльність.

Банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг. До **банківських послуг** належать:

- 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;

3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банківські послуги дозволяється надавати виключно банку. Центральний депозитарій цінних паперів має право провадити окремі банківські операції на підставі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій, що видається у встановленому Національним банком України порядку.

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо:

- 1) інвестицій;
- 2) випуску власних цінних паперів;
- 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей;
- 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;
- 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;
- 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);
- 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Банківська ліцензія оформляється на спеціальному бланку, підписуються заступником Голови Національного банку і засвідчується відбитком гербової печатки. Банківська ліцензія не може передаватися третім особам.

Банк зобов'язаний після отримання банківської ліцензії та початку надання ним банківських та інших фінансових послуг та здійснення іншої діяльності дотримуватися вимог, установлених Національним банком, щодо цих видів діяльності або послуг.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, зобов'язана протягом року з дня державної реєстрації подати Національному банку України в порядку, визначеному цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України, документи для отримання банківської ліцензії.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для отримання банківської ліцензії подає Національному банку України разом із заявою про видачу банківської ліцензії такі **документи**:

- 1) копію статуту з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи;

2) копії зареєстрованого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (для банку, що створюється у формі публічного акціонерного товариства);

3) відомості про кількісний склад спостережної ради, правління, ревізійної комісії;

4) відомості за формою, визначеною Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про:

– наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління, у тому числі голови правління, їх професійну придатність та ділову репутацію;

– професійну придатність головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту;

– ділову репутацію членів спостережної ради, головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту;

– наявність організаційної структури та відповідних спеціалістів, необхідних для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг, банківського обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, приміщень, що відповідають вимогам, встановленим Національним банком України;

5) копії внутрішніх положень банку, що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, визначають порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками;

6) бізнес-план на три роки, складений згідно з вимогами, встановленими Національним банком України;

7) копію платіжного документа про внесення плати за видачу банківської ліцензії, розмір якої встановлюється Національним банком України.

Національний банк України приймає рішення про надання банківської ліцензії чи про відмову в її наданні протягом двох місяців з дня отримання повного пакета документів. У разі реорганізації банку за результатами процедури тимчасової адміністрації рішення про надання банківської ліцензії приймається Національним банком України протягом трьох днів з дня отримання повного пакета документів.

Національний банк України вносить відомості про юридичну особу до Державного реєстру банків одночасно з прийняттям рішення про надання банківської ліцензії.

Підстави для відмови у видачі банківської ліцензії

- 1) подано неповний пакет документів, необхідних для видачі банківської ліцензії;
- 2) документи, подані для видачі банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію;
- 3) документи, подані для видачі банківської ліцензії, не відповідають вимогам законів України та нормативно-правових актів Національного банку України;
- 4) юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, звернулася із заявою про видачу банківської ліцензії після спливу річного терміну з дня її державної реєстрації;
- 5) професійна придатність та/або ділова репутація хоча б одного з керівників юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та/або керівника її підрозділу внутрішнього аудиту не відповідають вимогам, встановленим Національним банком України;
- 6) як мінімум три особи не призначені членами правління, у тому числі голова правління;
- 7) відсутні банківське обладнання, комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, приміщення, що відповідають вимогам, встановленим Національним банком України.

4.2. Особливості видачі генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій

Генеральна ліцензія на здійснення валютних операцій - документ Національного банку, що надається банкам та дозволяє здійснювати валютні операції, які не потребують індивідуальної ліцензії.

Національний банк надає банкам генеральні ліцензії для здійснення таких ***валютних операцій***:

- неторговельні операції з валютними цінностями;
- операції з готівковою іноземною валютою та чеками (купівля, продаж, обмін, прийняття на інкасо), що здійснюються в касах і пунктах обміну іноземної валюти банків;
- операції з готівковою іноземною валютою (купівля, продаж, обмін), що здійснюються в пунктах обміну іноземної валюти, які працюють на підставі укладених банками агентських договорів з юридичними особами - резидентами;

- ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів - нерезидентів у грошовій одиниці України;
- ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті;
- ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;
- відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;
- залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;
- торгівля іноземною валютою на валютному ринку України [за винятком операцій з готівковою іноземною валютою та чеками (купівля, продаж, обмін), що здійснюється в касах і пунктах обміну іноземної валюти банків і агентів];
- торгівля іноземною валютою на міжнародних ринках;
- залучення та розміщення банківських металів на валютному ринку України;
- залучення та розміщення банківських металів на міжнародних ринках;
- торгівля банківськими металами на валютному ринку України;
- торгівля банківськими металами на міжнародних ринках;

Національний банк надає банку генеральну ліцензію за таких умов:

- а) розмір регулятивного капіталу банку не менший, ніж установлений нормативно-правовими актами Національного банку мінімальний розмір регулятивного капіталу;
- б) банк не є об'єктом застосування заходів впливу або штрафних санкцій за порушення вимог банківського законодавства України, валютного законодавства України, законодавства України з питань регулювання ринків фінансових послуг, у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, протягом трьох місяців, що передують зверненню банку до Національного банку з клопотанням про надання генеральної ліцензії;

в) наявність затверджених керівником банку (уповноваженою ним особою) положень банку щодо виконання відповідних операцій.

Банк для отримання генеральної ліцензії подає до Національного банку такі документи:

а) клопотання банку про надання генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій за підписом керівника банку (уповноваженої ним особи);

б) відповідні внутрішні положення банку, що регулюють виконання ним операцій, право на здійснення яких надає йому генеральна ліцензія, що відповідають вимогам законодавства України.

Національний банк протягом 15 робочих днів з дати надходження пакета документів від банку перевіряє пакет документів щодо його комплектності та відповідності умовам. Національний банк після закінчення цього строку повертає пакет документів банку із супровідним листом з обґрунтуванням підстав повернення в разі відсутності хоча б одного документа з переліку та/або невідповідності умовам. Національний банк протягом 30 робочих днів з дати надходження пакета документів приймає рішення про надання або відмову в наданні банку генеральної ліцензії.

Питання для самостійного опрацювання

1. Перелік документів для подання до Національного банку юридичною особою, що має намір здійснювати банківську діяльність.
2. Особливості відкриття відокремлених підрозділів українських банків.
3. Підстави для відмови у реєстрації банківських установ.
4. Особливості визначення професійної придатності та ділової репутації керівників банку.

Лекція 5. Пруденційний безвиїзний нагляд за діяльністю банків – 2 год.

Мета: оволодіти знаннями щодо сутності пруденційного нагляду, засвоїти систему економічних нормативів як інструмент оцінки фінансового стану банків, ознайомитись із аналізом капіталу банку, регулятивним капіталом та субординованим боргом, дослідити особливості нагляду за банками на консолідованій основі.

План лекції:

- 5.1. Суть пруденційного нагляду. Аналіз видів звітностей банку.
- 5.2. Система економічних нормативів як інструмент оцінки фінансового стану банків.
- 5.3. Аналіз капіталу банку, регулятивний капітал та субординований борг.
- 5.4. Особливості нагляду за банками на консолідованій основі.

Ключові поняття: пруденційний нагляд, регулятивний капітал, основний капітал, миттєва ліквідність, поточна ліквідність, субординований борг, додатковий капітал.

Keywords: prudential supervision, regulatory capital, fixed capital, instant liquidity, current liquidity, subordinated debt, additional capital.

Для успішного опрацювання теми «**Пруденційний безвиїзний нагляд за діяльністю банків**» рекомендується опрацювати наступні літературні джерела:

- основні [1-5];
- додаткові [6-10].

5.1. Суть пруденційного нагляду. Аналіз видів звітностей банку.

Пруденційне регулювання (пруденційний нагляд) спрямоване на забезпечення банку від банкрутства і охоплює як безвиїзний, так і виїзний види нагляду. Здійснюється тоді, коли банку дозволено знаходитися на ринку, тобто він виконує усі умови доступу на нього.

До пруденційного регулювання банків в Україні зараховуються вимоги до регулятивного капіталу та його абсолютного, відносного і адекватного розміру, нормативи ліквідності, кредитного, інвестиційного та валютного ризиків; обмеження та вимоги щодо проведення високоризикових операцій та операцій з пов'язаними

особами; вимоги до оцінки активних операцій та формування резервів під очікувані ризики із цих операцій; а також деякі інші вимоги, які покликані мінімізувати ризик банкрутства банку.

Основними джерелами пруденційного регулювання в Україні вважаються Інструкція «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 та Положення «Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства», затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346, в яких визначено нормативи діяльності банків та їхні граничні значення, а також заходи впливу в разі порушення останніх. Останні положення можна частково розглядати як елементи ліквідаційного нагляду.

Безвиїзний нагляд полягає в проведенні попереднього контролю за діяльністю банків на підставі даних фінансової та статистичної звітності банків, та іншої інформації, що надходить до Національного банку.

Завданнями попереднього контролю є такі:

- установлення контролю з боку Національного банку України за визначеними для банків обмеженнями та вимогами відповідно до розроблених періодичних форм звітності;

- проведення комплексного аналізу звітності банків та їх розрахунків економічних нормативів;

- створення інформаційної бази з метою використання її даних для прогнозування банківської діяльності та планування поточного контролю.

Проведення попереднього контролю дає можливість забезпечити перевірку дотримання банками встановлених вимог, розумне (з оптимальним ризиком) ведення ними власних справ. Водночас при проведенні попереднього контролю реалізується заборона або обмеження Національного банку щодо деяких видів банківської діяльності, здійснюється контроль за відрахуванням коштів до резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків, запроваджуються штрафні санкції щодо банків, які порушують економічні нормативи тощо.

Попередній контроль здійснюється на підставі звітності, яку Національний банк отримує від банків. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 69) банки зобов'язані подавати Національному банку України фінансову і статистичну звітність щодо їх роботи, операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, а

також інформацію афілійованих осіб банків з метою оцінки фінансового стану банків.

Також Національний банк має право вимагати від банків подання консолідованої фінансової звітності. При цьому Національний банк **встановлює для банків**: форми звітності та методику її складання; періодичність та строки подання звітності; структуру пояснювальної записки; мінімум відомостей, що підлягають опублікуванню, та строки їх подання; методику складання консолідованої звітності.

В окремих випадках Національний банк має право вимагати подання разової та тимчасової звітності. Національний банк України має право вимагати подання інших періодичних звітів чи інформації від власників істотної участі в банку з метою здійснення нагляду за безпекою і надійністю фінансового стану банку.

Фінансова звітність банків, що подається до Національного банку України, має бути щорічно перевірена аудитором. **Аудиторська перевірка банку** здійснюється аудитором, який має сертифікат Національного банку України на аудиторську перевірку банківських установ. **Аудиторський звіт має містити**: баланс банку; звіт про рахунки доходів та витрат; звіт про рух капіталу; таблицю строків активів та пасивів; інформацію стосовно достатності резервів та капіталу банку; інформацію стосовно адекватності бухгалтерського обліку, процедури внутрішнього аудиту та заходів контролю банку; висновок про те, чи відображає наданий банком фінансовий звіт дійсний фінансовий стан банку.

Відповідно до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затвердженої постановою Правління НБУ від 24.10.2011 р. №373, банк зобов'язаний не пізніше 30 квітня, наступного за звітним роком, оприлюднювати річну фінансову звітність та річну консолідовану фінансову звітність разом із аудиторським висновком, а також інформацію про власників істотної участі в банку шляхом публікації в періодичних виданнях та/або поширення як окремих друкованих видань чи розміщення в мережі Інтернет.

Для всебічного аналізу показників діяльності банків у Національному банку України **створено інформаційну систему банківського нагляду**. Вона містить: статистичну звітність, отриману за допомогою системи «New stat»; автоматизовану інформаційну систему «Досьє банків» (АІС «Досьє банків»); реєстр кореспондентських рахунків; єдину інформаційну систему обліку

позичальників (боржників), які мають прострочену заборгованість за банківськими кредитами (ЄІС «Реєстр позичальників»).

У складі автоматизованої інформаційної системи «Досьє банків» функціонують модулі: «Реєстрація банків», «Ліцензування банків», «Моніторинг банків», «Інспектування банків», «Узагальнена інформація по системі банків».

Модуль «Моніторинг банків» включає такі блоки: «Фінансовий стан банку», «Найбільші кредитори банку», «Картотека великих кредитів та інсайдерських позик». Цей модуль створено для забезпечення контролю за діяльністю банків на підставі даних звітності, максимальними розмірами великих кредитних ризиків і ризику на одного позичальника, а також для запобігання виникненню системних ризиків. Він розроблений на основі системи «New stat».

Блок «Фінансовий стан» містить основні показники діяльності банків у динаміці, обов'язкові економічні нормативи, показники раннього реагування та передбачає графічне зображення даних. Це сприяє здійсненню оперативного та стратегічного аналізу діяльності банків, формуванню ефективної політики нагляду за ними, вчасному застосуванню заходів впливу.

Основними завданнями щодо функціонування та розвитку автоматизованої інформаційної системи «Досьє банків» є створення нових модулів, розширення обсягів інформації, деталізація показників і застосування їх для виявлення системних ризиків, ефективності (результативності) діяльності банків тощо.

5.2. Система економічних нормативів як інструмент оцінки фінансового стану банків

Економічні нормативи – розрахункові величини, згідно з якими здійснюється управління грошовим обігом і банківською діяльністю.

«Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні» визначено економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками України.

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» та Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України (далі - Національний банк) установлює порядок визначення регулятивного капіталу банку та такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками:

нормативи капіталу:

– мінімального розміру регулятивного капіталу (H_1),

- достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H_2),
- достатності основного капіталу (H_3);

нормативи ліквідності:

- миттєва ліквідність (H_4),
- поточна ліквідність (H_5),
- короткострокова ліквідність (H_6);
- коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) за всіма валютами (LCR_{BV}) та в іноземній валюті (LCR_{IB});

нормативи кредитного ризику:

- максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (H_7),
- великих кредитних ризиків (H_8),
- максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (H_9);

нормативи інвестування:

- інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (H_{11});
- загальної суми інвестування (H_{12}).

Базою для розрахунку економічних нормативів H_2 , H_7 , H_8 , H_9 є *регулятивний* капітал банку. Базою для розрахунку економічних нормативів H_{11} , H_{12} є *статутний* капітал банку.

5.3. Аналіз капіталу банку, регулятивний капітал та субординований борг

Капітал банку є найважливішим показником стабільності та результатів діяльності банку. У разі знецінення будь-якої частини активів банку капітал виконує свою основну захисну функцію. Підтримання банком достатнього рівня капіталу та забезпечення його пропорційного зростання щодо обсягу активних операцій є необхідним у разі виникнення ситуації, за якої активів не вистачатиме для задоволення вимог кредиторів.

Основною метою аналізу капіталу є: визначення структури капіталу та її порівняння із структурою капіталу банків порівняльної групи; визначення адекватності зростання капіталу щодо активів; надання висновку щодо адекватності капіталу банку на звітну дату; встановлення реальних власників банку та осіб, що мають суттєвий вплив на діяльність банку, у тому числі нерезидентів та визначення можливої загрози втрати капіталу в майбутньому.

З урахуванням напряму діяльності банку та спеціалізації за видами операцій Національний банк установлює норматив

мінімального розміру регулятивного капіталу (H_1) і може його переглядати залежно від економічного становища країни, стану світових фінансово-кредитних і валютних ринків та відповідно до змін курсу національної валюти.

Регулятивний капітал є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків.

Банки з метою визначення реального розміру регулятивного капіталу з урахуванням ризиків у своїй діяльності зобов'язані постійно оцінювати якість усіх своїх активів і наданих фінансових зобов'язань (визначати їх класифікацію), а також визначати можливі втрати за активними банківськими операціями (далі - кредитний ризик) відповідно до Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 25 січня 2012 року № 23, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15 лютого 2012 року за № 231/20544.

Регулятивний капітал банку - сукупність *основного* (1-го рівня) капіталу та *додаткового* (2-го рівня) капіталу.

Основний капітал вважається незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки. Основний капітал (капітал 1-го рівня) складається з таких елементів:

- а) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
- б) додаткові внески акціонерів у статутний капітал;
- в) фінансова допомога акціонерів банку;
- г) прибуток, спрямований на збільшення статутного капіталу.

г) розкриті резерви - резерви і фонди, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку та оприлюднені у фінансовій звітності банку:

– емісійні різниці. Емісійні різниці (емісійний дохід) - сума перевищення надходжень, отриманих емітентом від емісії (випуску) власних акцій (інших корпоративних прав), над номінальною вартістю таких акцій (інших корпоративних прав) (під час їх первинного розміщення);

– резервні фонди, що створюються згідно із законами України;

– загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківської діяльності;
інші фонди банку.

Ці складові частини включаються до капіталу 1-го рівня лише за умови, що вони відповідають таким **критеріям**:

– відрахування до резервів і фондів здійснено з прибутку після оподаткування або з прибутку до оподаткування, скоригованого на всі потенційні податкові зобов'язання;

– призначення резервів та фондів і рух коштів по цих резервах і фондах окремо розкрито в оприлюднених звітах банку;

– фонди мають бути в розпорядженні банку з метою необмеженого і негайного їх використання для покриття збитків;

– будь-яке покриття збитків за рахунок резервів та фондів проводиться лише через рахунок прибутків та збитків;

д) загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями будь-якої фізичної чи юридичної особи як резидента, так і нерезидента, яка має з банком відносини фінансового характеру (далі - контрагент) та зменшується на суму:

– нематеріальних активів за мінусом суми зносу;

– капітальних вкладень у нематеріальні активи;

– збитків минулих років;

– збитків поточного року;

– збитків від операцій з акціонерами, що отримані після 04 червня 2016 року.

Додатковий капітал має менш постійний характер та його розмір піддається змінам. **Додатковий капітал** (капітал 2-го рівня) складається з таких елементів:

а) резерви під заборгованість за кредитними операціями (крім резервів за наданими банком фінансовими зобов'язаннями) та за операціями з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, яку віднесено до I (найвищої) категорії якості;

б) результат переоцінки основних засобів, що включався до суми регулятивного капіталу банків за станом на 31.12.2010;

в) результат поточного та звітного року (прибуток), що зменшений на суму:

– нарахованих доходів, неотриманих понад 30 днів із дати їх нарахування, строк сплати яких не настав (крім доходів за цінними паперами, які віднесені до I групи активів зі ступенем ризику 0

відсотків згідно з вимогами цієї Інструкції), зменшених на суму сформованих резервів за цими доходами;

– прострочених нарахованих доходів, зменшених на суму сформованих резервів за цими доходами.

Якщо прибуток поточного та звітного року менше загальної суми коригування, то на суму такої різниці зменшується розмір основного капіталу банку.

Прибутки та збитки від операцій з акціонерами, що отримані до 04 червня 2016 року, уключаються до регулятивного капіталу банку в складі результату поточного та звітного років;

г) субординований борг, що враховується до капіталу (субординований капітал);

г) нерозподілений прибуток минулих років.

Субординований борг – це звичайні не забезпечені банком боргові капітальні інструменти (складові елементи капіталу), які відповідно до договору не можуть бути взяті з банку раніше п'яти років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів. Сума субординованого боргу, уключеного до капіталу, щорічно зменшується на 20 відсотків її первинного розміру протягом п'яти останніх років дії договору.

Субординований борг може включатися до капіталу банку після отримання дозволу Національного банку.

Під час розрахунку загальної суми регулятивного капіталу загальний розмір додаткового капіталу не може бути більше ніж 100 відсотків основного капіталу.

Для визначення розміру регулятивного капіталу банку загальний розмір капіталу 1-го і 2-го рівнів додатково зменшується на:

а) балансову вартість акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що випущені банками, у торговому портфелі банку та у портфелі банку на продаж;

б) балансову вартість інвестицій в асоційовані та дочірні компанії, а також балансову вартість вкладень у капітал інших установ у розмірі 10 і більше відсотків їх статутного капіталу;

в) балансову вартість акцій (паїв) власної емісії, що прийняті в забезпечення наданих банком кредитів (інших вкладень);

г) балансову вартість вкладень в інші банки на умовах субординованого боргу;

г) балансову вартість позалістингових цінних паперів у торговому портфелі банку (крім цінних паперів, емітованих

центральноними органами виконавчої влади, Національним банком та Державною іпотечною установою);

д) балансову вартість цінних паперів, що не перебувають в обігу на фондових біржах (у тому числі, торгівля яких на фондових біржах заборонена законодавством України), у торговому портфелі банку;

е) балансову вартість цінних паперів недиверсифікованих інвестиційних фондів.

Банк не включає до балансової вартості цінних паперів, на яку додатково зменшується загальний розмір регулятивного капіталу банку 1-го і 2-го рівнів, суму доходів, неотриманих понад 30 днів з дати їх нарахування.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (H_1), що отримав банківську ліцензію після 11 липня 2014 року, має становити 500 мільйонів гривень.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (H_1), що отримав банківську ліцензію до 11 липня 2014 року, має становити:

400 мільйонів гривень - з 11 липня 2019 року;

450 мільйонів гривень - з 11 липня 2020 року;

500 мільйонів гривень - з 11 липня 2024 року.

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H_2)

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку; і навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку.

Банку забороняється виплачувати дивіденди чи розподіляти капітал банку в будь-якій формі, якщо така виплата чи розподіл призведе до порушення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу.

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку.

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарних

активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику після їх зменшення на суму:

– сформованих відповідних резервів за активними банківськими операціями;

– забезпечення у вигляді безумовного зобов'язання або грошового покриття

– необтяжених облігацій внутрішньої державної позики, що рефінансуються Національним банком, та боргових цінних паперів, емітованих Національним банком, придбаних за операціями репо (але не більше ніж сума за окремою операцією, яка включається до розрахунку цього нормативу) з переходом права власності на такі цінні папери.

Норматив достатності основного капіталу (Н3)

Норматив достатності основного капіталу (Н3) визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику (далі - загальний обсяг ризику).

Нормативне значення нормативу Н3 має бути не менше ніж 7 відсотків.

Миттєва ліквідність (Н4)

Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку.

Поточна ліквідність (Н5)

Норматив поточної ліквідності визначається як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно).

Короткострокова ліквідність (Н6)

Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення ліквідних активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року.

5.4. Особливості нагляду за банками на консолідованій основі

Банківський нагляд на консолідованій основі - це нагляд, що здійснюється НБУ за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк унаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному НБУ порядку.

Згідно Положення, що затверджене постановою Правління НБУ від 09.04.2012 № 134 «Про порядок ідентифікації та визнання банківських груп» НБУ має право встановлювати вимоги до банківської групи на консолідованій основі щодо наявності *ефективних систем*:

- 1) корпоративного управління;
- 2) управління ризиками;
- 3) внутрішнього контролю;
- 4) наявності облікових процедур, інформаційних систем, необхідних для забезпечення виконання вимог на консолідованій основі;
- 5) складання та порядку подання консолідованої звітності;
- 6) достатності регулятивного капіталу;
- 7) економічних нормативів;
- 8) лімітів та обмежень стосовно певних видів діяльності, у тому числі щодо діяльності на території інших держав;
- 9) порядку подання необхідної звітності та інформації.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Порядок проведення Національним банком попереднього контролю на етапі безвиїзного нагляду за діяльністю банків.
2. Періодичність здійснення нагляду за банками службою банківського нагляду Національного банку.
3. Порядок контролю за дотриманням банками вимог щодо регулятивного капіталу та економічних нормативів.
4. Методика розрахунку нормативів капіталу банку.
5. Методика розрахунку нормативів ліквідності банку.
6. Методика розрахунку нормативів кредитного ризику.
7. Характеристика фінансової звітності, що надається банками до НБУ.
8. Основні вимоги до служби внутрішнього аудиту з боку Національного банку.
9. Переваги дистанційного нагляду порівняно з інспекційним наглядом.

Лекція 6. Інспектування банків – 2 год.

Мета: оволодіти знаннями щодо суті та завдань виїзного інспектування банків, засвоїти порядок проведення інспекційних перевірок, ознайомитись із особливостями складання планів інспектування, дослідити права та обов'язки інспекторів і керівників банку.

План лекції:

- 6.1. Суть та завдання виїзного інспектування банків.
- 6.2. Порядок проведення інспекційних перевірок.
- 6.3. Особливості складання планів інспектування.
- 6.4. Права та обов'язки інспекторів і керівників банку.
- 6.5. Банківська таємниця.

Ключові поняття: інспектування банків, планова інспекційна перевірка, позапланова інспекційна перевірка, банківська таємниця.

Keywords: bank inspections, planned inspection, unscheduled inspection, bank secrecy.

Для успішного опрацювання теми «Інспектування банків» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [2; 5];
- додаткові [1; 3; 4; 6; 7].

6.1. Суть та завдання виїзного інспектування банків.

Інспектування банків полягає у проведенні поточного контролю за діяльністю банків з виїздом на місця на підставі вивчення та аналізу первинної документації та зіставлення її з даними звітності, яка подається до Національного банку.

Суб'єктами проведення поточного контролю є Департамент інспектування банків Національного банку України та територіальні управління Національного банку України.

Об'єктами перевірки Національного банку є:

- банк - юридична особа, відокремлені підрозділи банку;
- філія іноземного банку;
- учасники банківської групи;

– особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цієї особою банківської діяльності без банківської ліцензії.

Кожний банк є об'єктом інспекційної перевірки уповноваженими Національним банком України особами.

Перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів Національного банку України.

Період, терміни та напрями перевірки визначаються Національним банком.

Види інспекційних відповідно до плану інспекційних перевірок :

- планова інспекційна перевірка;
- позапланова інспекційна перевірка.

Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України. Планова перевірка здійснюється не частіше одного разу на рік. Про проведення планової перевірки Національний банк України зобов'язаний повідомити банк не пізніше, ніж за 10 днів до його початку.

Планова перевірка банку проводиться **не рідше одного разу на 36 місяців** з дня останньої планової інспекційної перевірки. Перша планова інспекційна перевірка банку проводиться не раніше ніж через 12 місяців з дня отримання ним банківської ліцензії. Не підлягають перевірці банки, у яких Національний банк відкликав банківську ліцензію.

Підставами для проведення позапланової інспекційної перевірки є:

- виявлення під час здійснення безвиїзного нагляду суттєвого погіршення фінансового стану банку/філії іноземного банку;
- наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення об'єктом перевірки ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів;
- подання недостовірної інформації або звітності;
- зміна власника істотної участі в банку або голови ради або голови правління банку;
- набуття банком статусу спеціалізованого;
- надходження повідомлення від банку про відкриття відокремленого підрозділу;
- наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення банком діяльності без відповідних ліцензій;

- початок нового виду банківської діяльності або надання нового виду фінансових послуг;
- ненадання інформації, документів за письмовим запитом Національного банку в установлені строки;
- необхідність перевірки інформації, викладеної в запереченнях до довідки про звіт про інспектування;
- віднесення банку до категорії проблемних;
- надходження інформації від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про порушення банками вимог законодавства України;
- перевірка неплатоспроможного або перехідного банку.

Банки зобов'язані забезпечити уповноваженим Національним банком України особам умови для проведення інспекційної перевірки та вільний доступ у робочий час до всіх приміщень банку.

Керівники та працівники банку зобов'язані безоплатно надавати уповноваженим Національним банком України особам доступ до системи автоматизації банківських операцій, а також інформацію, документи та письмові пояснення з питань діяльності банку, а в разі виявлення порушень законодавства України про банки і банківську діяльність, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, також копії документів у порядку, встановленому Національним банком України.

Національний банк України може прийняти рішення про проведення позапланової перевірки банку при наявності обґрунтованих підстав. Таке рішення має бути підписане Головою Національного банку України або уповноваженою ним особою.

Уповноважені Національним банком України особи мають право одержувати від банку інформацію, документи та їх копії, письмові пояснення з питань діяльності банку, а також вилучати копії документів, що свідчать про порушення законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України.

Не допускається надання матеріалів перевірки третім особам у разі, якщо в матеріалах перевірки відсутні дані про факти порушень законодавства, крім надання матеріалів перевірки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

У ході перевірки банку уповноважені Національним банком України особи мають право перевіряти будь-яку звітність афілійованої та спорідненої особи банку щодо взаємовідносин з банком з метою визначення впливу відносин з цією особою на стан банку. Для цілей перевірки афілійовані та споріднені особи сприяють Національному

банку України відповідно до положень цієї статті у тому самому порядку, що застосовується до банків.

Національний банк України має право залучати працівників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до участі в інспекційних перевірках проблемного банку.

Завдання виїзного інспектування представлені на рис. 1.

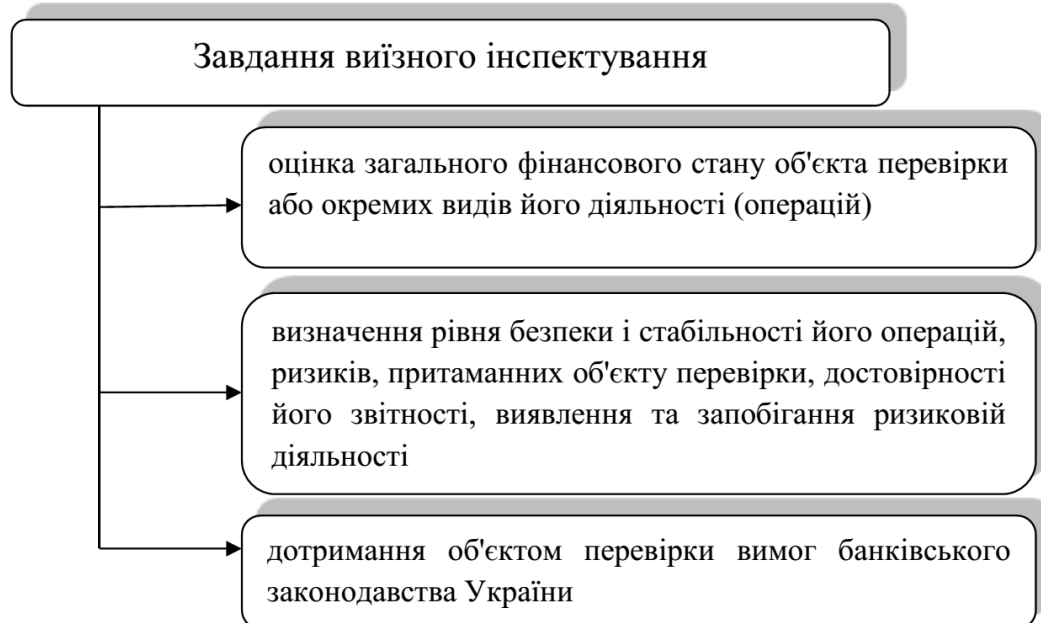

Рисунок 6.1 – Завдання виїзного інспектування

6.2. Порядок проведення інспекційних перевірок

Основні етапи проведення інспекційної перевірки представлено на рис. 1.

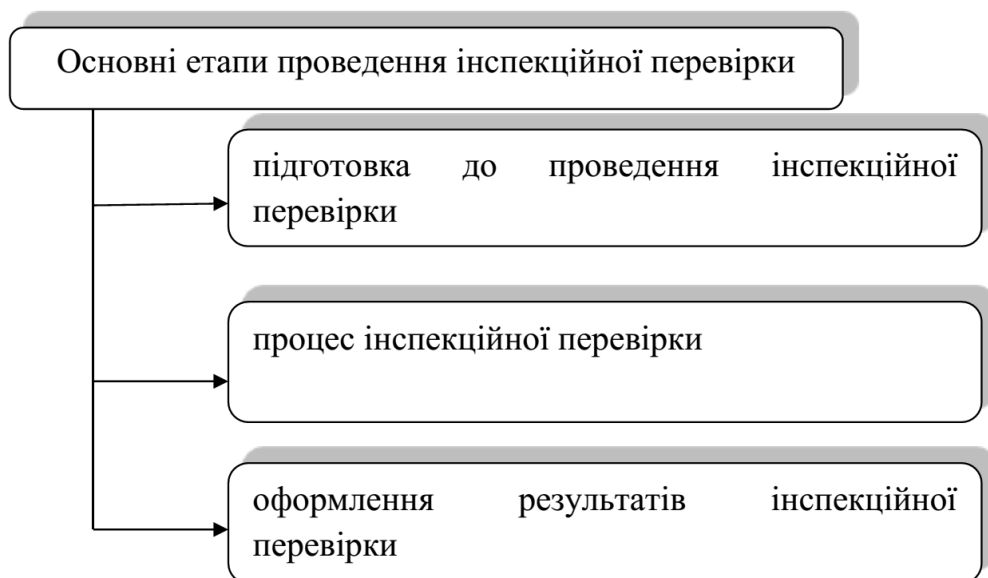

Рисунок 6.2 – Основні етапи проведення інспекційної перевірки

Перший етап. Підготовка до проведення інспектування включає:

- направлення запитів відповідним структурним підрозділам НБУ про надання інформації для планування інспекційної перевірки;
- попередній звіт (стан банку, показники економічних нормативів, опис проблем);
- запит до об'єкта перевірки щодо подання необхідних для процесу підготовки до інспекційної перевірки матеріалів надсилається разом з офіційним повідомленням про проведення планової інспекційної перевірки (не пізніше ніж за 10 календарних днів до початку цієї перевірки);
- формування інспекційної групи;
- оформлення посвідчення на право її проведення;
- ініціювання проведення попередньої зустрічі за участю керівників банку/філії іноземного банку, який/яка перевірятиметься, та керівників служби банківського нагляду Національного банку, де обговорюються організаційні питання щодо майбутньої інспекційної перевірки, у тому числі обсяги та методи її проведення.

Другий етап. Процес інспектування. Типова програма інспекційної перевірки банку складається з чотирьох розділів:

1. Перевірка банку з питань банківського нагляду.
 2. Перевірка ІТ-ризиків банку.
 3. Перевірка організації роботи банку з питань дотримання вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.
 4. Перевірка банку з питань організації касової роботи тощо.
- Перевірка банку з питань банківського нагляду включає наступні підрозділи.

1. Капітал:

- оцінка достатності капіталу з урахуванням впливу ризиків, притаманних Банку, стану надходжень, планів розвитку Банку;
- оцінка здатності/готовності акціонерів підтримувати капітал на достатньому рівні з урахуванням розгляду плану капіталізації Банку (за наявності), реальних та потенційних джерел поповнення капіталу;
- структура власності Банку;
- визначення концентрації частки участі найбільших акціонерів у статутному капіталі, перевірка їх ідентифікації;
- дотримання економічних нормативів, достовірність їх розрахунку та складання форм звітності;

- оцінка впливу активних операцій та концентрацій в активах (у тому числі операцій з інсайдерами) на капітал;
- розподіл прибутку, формування резервного фонду, оцінка дивідендної політики;
- аналіз виконання Банком-боржником вимог нормативно-правових актів Національного банку України щодо залучення коштів на умовах субординованого боргу;
- вплив переоцінки активів на капітал Банку;
- доступ до ринків капіталу;
- стрес-тестування чутливості капіталу до ризиків (сценарії, результати, частота).

2. Якість активів:

- оцінка якості активів в цілому;
- оцінка рівня ризиків (кількісна, якісна характеристики), притаманних активним операціям Банку, та напряму їх змін;
- оцінка впливу якості активів (у тому числі позабалансових) на ліквідність, капітал, надходження;
- аналіз обсягів активів (робочих та неробочих) та тенденцій;
- визначення обсягу та тенденцій проблемних та негативно класифікованих активів (з урахуванням позабалансових активів);
- оцінка якості та адекватності управління активами;
- оцінка внутрішньої нормативної бази щодо управління активами (у тому числі кредитної та інвестиційної політик; системи лімітів; методів, що використовуються для оцінки рівня кредитного ризику тощо) з точки зору її адекватності, враховуючи специфіку Банку, дотримання;
- наявність своєчасної, достовірної та повної управлінської інформації/звітності щодо активних операцій;
- стрес-тестування чутливості до кредитного ризику (сценарії, результати, частота);
- оцінка якості застави за наданими кредитами (у тому числі майна, що перейшло у власність банку як заставодержателя), вибіркова перевірка наявності заставленого майна за місцем його знаходження;
- встановлення та оцінка ризику концентрацій у цілому за активами, в тому числі кредитних та їх вплив на фінансовий стан Банку;
- оцінка якості портфеля цінних паперів;
- оцінка якості дебіторської заборгованості;

- аналіз основних засобів, у тому числі дотримання вимог чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України при здійсненні переоцінки основних засобів;
- оцінка інших категорій активів;
- визначення адекватності сформованих резервів під активні операції;
- перевірка дотримання Банком економічних нормативів, достовірність їх
- розрахунку та складання форм статистичної звітності;
- перевірка обсягів та умов операцій з інсайдерами, афілійованими особами, спорідненими особами та управлінським персоналом;
- перевірка стану претензійно-позовної роботи, дотримання вимог законодавства при списанні активів;
- перевірка дотримання вимог Національного банку України щодо бухгалтерського обліку активних операцій;
- виконання нормативних вимог щодо надання інформації споживачам про умови кредитування та сукупну вартість кредиту.

3. Менеджмент:

- оцінка менеджменту, зважаючи на достатність капіталу, якість активів,
- фінансові результати діяльності, стан ліквідності, управління ризиками;
- оцінка здатності керівництва різних рівнів планувати, реагувати на умови, що змінюються, а також управляти ризиками; обізнаність вищого керівництва зі справами Банку;
- оцінка відповідності процесу управління засадам та принципам корпоративного управління, у тому числі наявність/відсутність конфлікту інтересів (зокрема, потенційних) та контроль за проявами конфлікту інтересів;
- оцінка діяльності колегіальних органів, у тому числі визначення ролі та ефективності взаємодії Ради та Правління Банку;
- визначення ефективності та адекватності систем внутрішнього контролю та управління ризиками;
- перевірка ефективності реагування керівництва Банку на скарги кредиторів та вкладників, клієнтів Банку;
- ефективність організаційної структури, розмежування повноважень між органами/комітетами, підрозділами Банку та їх взаємодія;

- визначення ефективності кадрової політики, рівня комплектації, кваліфікації кадрів, плинність кадрів;
- оцінка планів розвитку Банку (стратегічне та короткострокове планування), їх виконання, відповідності поточних планів стратегічним;
- політика щодо підзвітних установ, оцінка якості контролю, при необхідності – характеристика стану мережі Банку, подальші плани її розвитку;
- повнота і відповідність внутрішньої нормативної бази чинним вимогам, адекватність ризикам, основним напрямам та специфіці діяльності Банку;
- оцінка внутрішнього та зовнішнього аудиту, адекватності та вчасності реагування керівництва Банку на зауваження аудиторів;
- оцінка рівня інформаційних систем, їх достатність потребам Банку, рівень автоматизації банківських процесів;
- оцінка організації бухгалтерського обліку, у тому числі облікової політики, внутрішніх банківських документів з питань бухгалтерського обліку, особливості ведення бухгалтерського обліку, які можуть вплинути на відображення загального фінансового стану Банку;
- оцінка достовірності надання фінансової та статистичної звітності до Національного банку України;
- оцінка стану виконання рекомендацій, наданих за результатами попередніх інспекційних перевірок, здійснених Національним банком України;
- виконання вимог чинного законодавства та нормативно-правових актів, у тому числі щодо здійснення розрахунків з використанням платіжних систем;
- дотримання Банком вимог Національного банку України щодо здійснення міжбанківських переказів коштів в Україні в національній валюті в особливий період 1;
- оцінка рівня операційно-технологічного ризику, у тому числі здійснення операцій із застосуванням програмно-технічних комплексів самообслуговування;
- дотримання вимог Національного банку України щодо організації операційної діяльності, наявність плану заходів з відновлення функціонування Банку на випадок виникнення непередбачених обставин;

– дотримання законодавства з питань зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці в практичній діяльності;

– дотримання Банком вимог статті 69 Закону України “Про банки та банківську діяльність”, в частині забезпечення оприлюднення інформації.

4. Надходження:

– оцінка якості надходжень та їх структури, достатності для покриття витрат, нарощення капіталу, формування резервів та виплати дивідендів;

– оцінка ризиковості операцій, які мають найбільшу рентабельність;

– аналіз адміністративних витрат;

– визначення негативних факторів, що впливають/можуть вплинути на результат діяльності Банку (судових позовів, штрафів та інше);

– визначення залежності від непередбачених статей доходів або нетрадиційних джерел доходів, впливу на доходність витрат майбутніх періодів, “дорогих” ресурсів, нарахованих доходів, інших факторів;

– ефективність системи ціноутворення;

– оцінка якості та адекватності внутрішніх положень, процедур щодо доходів і витрат;

– статті/рахунки доходів/витрат, що потребують коригування за результатами інспектування.

5. Ліквідність:

– стан та оцінка ризику ліквідності, напрям його зміни. Вплив ризику ліквідності на надходження і капітал, вплив інших ризиків (кредитного, стратегічного тощо) на ризик ліквідності;

– оцінка якості та достатності процесу управління активами і пасивами, інформаційних систем управління;

– компетентність керівництва, комітетів, відповідного персоналу у питаннях визначення, вимірювання, моніторингу і контролю ліквідної позиції Банку, в тому числі ефективність стратегії управління потоками грошових коштів, політики забезпечення ліквідності;

– методи визначення ризику ліквідності, що використовуються банком та їх оцінка;

– обрані підходи до управління ліквідністю, особливості роботи з філіями;

– система внутрішніх лімітів, її ефективність та дотримання;

- оцінка активів (якості та обсягів, тенденцій), рівня їх ліквідності, впливу
- на ліквідність позабалансових операцій;
- оцінка ресурсної бази, джерел її формування, стабільності, диверсифікації. Визначення ступеня залежності від дорогих залучених коштів та системних клієнтів;
- визначення ступеню доступності до грошових ринків та інших джерел фінансування, їх вплив на доходність Банку;
- залежність від найбільших позичальників та кредиторів та їх вплив на ліквідність Банку.
- стрес-тестування чутливості до ризику ліквідності.

6. Чутливість до ринкових ризиків:

- оцінка чутливості надходжень Банку та капіталу до несприятливих змін у відсоткових ставках, курсах іноземних валют, цін на товари та/або цін на акції;
- оцінка адекватності положень та процедур Банку щодо ринкових ризиків;
- оцінка наявних лімітів ризику, їх ефективності та дотримання, внутрішньої звітності, джерел інформації щодо ринкових ризиків;
- оцінка ефективності системи управління ризиками, у тому числі стрес-тестування та внутрішнього контролю щодо процесу управління ринковими ризиками;
- оцінка валютного ризику, якості контролю за валютним ризиком;
- чутливість надходжень Банку або економічної вартості його капіталу до несприятливих змін процентних ставок за залученими і розміщеними коштами, валютних курсів, коливань цін на цінні папери тощо;
- розуміння керівництвом Банку ринкових ризиків, його здатність визначати їх, вимірювати, здійснювати моніторинг за ними та їх контролювати, враховуючи розмір банку, складність його операцій та притаманні цим операціям ризики;
- характер, складність та обсяги операцій, пов'язаних із ринковим ризиком, на який наражається банк;
- наявність, адекватність положень і процедур, інформаційних систем управління щодо управління ринковим ризиком;
- виконання вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо обмеження ринкового ризику;

– ефективність внутрішнього контролю, що забезпечує надійність функціонування процесу управління ринковим ризиком, у тому числі визначає підзвітність і розмежування повноважень;

– достатність функцій внутрішнього аудиту, що забезпечують періодичні перевірки дотримання вимог внутрішніх лімітів і положень щодо: управління ринковим ризиком, а також вимог Національного банку щодо його обмеження.

7. Якість управління операційним ризиком:

– оцінка положень та процедур щодо управління операційним ризиком;

– оцінка ефективності системи управління операційним ризиком, у тому числі ступеня її автоматизації;

– оцінка системи внутрішнього контролю за операційним ризиком;

– адекватність системи оцінки операційних збитків, у тому числі рівень технічного забезпечення банку;

– оцінка рівень технологічної складності надання та супроводження банківських операцій, ефективність системи лімітів операцій, що здійснюються без подвійного контролю (з подвійним контролем) з боку безпосереднього керівництва, у тому числі ступінь впливу людського фактору на рівень операційного ризику банку, зокрема моральний ризик;

– оцінка наявності та адекватності системи моніторингу технологічних послуг банку;

– оцінка можливість шахрайства та/або несанкціонованого втручання в роботу систем банку компаній, що здійснюють розробку, налаштування чи обслуговування технологічних систем банку;

– надійність програмного забезпечення, системи захисту інформації, наявність резервних систем збереження інформації, захищеність стандартів шифрування, каналів зв'язку та систем обміну інформацією тощо.

6.3. Особливості складання планів інспектування.

Довідка про перевірку складається інспектором і має бути передана керівникові інспекційної групи для формування звіту (містить висновки, виявлені порушення та їх вплив на діяльність установи, супровідну інформацію та рекомендації об'єкту перевірки). Кожна довідка складається в двох примірниках та засвідчується підписом інспектора.

У разі наявності заперечень щодо фактів та висновків, викладених у довідці, керівник об'єкта перевірки повертає підписаний примірник довідки з позначкою "із запереченнями" з одночасним наданням письмових заперечень з поясненнями та документальним підтвердженням, які є невід'ємною частиною довідки (строк інспекційної перевірки може бути продовжений на 15 робочих днів).

У разі неповернення керівником об'єкта перевірки, довідка вважається такою, що до неї немає заперечень з боку об'єкта перевірки. У цьому разі керівник інспекційної групи використовує для подальшої роботи другий примірник довідки, який зберігається в Національному банку.

Керівник інспекційної групи за результатами інспекційної перевірки з урахуванням довідок складає звіт про інспектування. Звіт про інспектування має визначену форму, яка затверджується уповноваженою посадовою особою Національного банку, складається у двох примірниках і підписується керівником підрозділу інспектування. Перший примірник звіту про інспектування надсилається до об'єкта перевірки. Другий примірник звіту про інспектування залишається у Національному банку для зберігання

6.4. Права та обов'язки інспекторів і керівників банку

Інспектор має право:

– вільного доступу до всіх документів та інформації об'єкта перевірки, у тому числі до тих, що становлять банківську чи комерційну таємницю;

– вільного доступу в робочий час до всіх приміщень об'єкта перевірки;

– вимагати від об'єкта перевірки надання будь-якої інформації, необхідної для здійснення перевірки;

– безоплатно одержувати від об'єкта перевірки інформацію щодо його діяльності та пояснення з окремих питань діяльності;

– перевіряти будь-яку звітність споріднених осіб об'єкта перевірки щодо взаємовідносин з об'єктом перевірки;

– одержувати від об'єктів перевірки та виносити за їх межі інформацію у формі документів або їх копій, що можуть свідчити про факти порушення об'єктом перевірки законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, засвідчених у встановленому порядку.

Обов'язки інспектора:

- дотримуватися вимог законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку;
- сумлінно, вчасно та якісно виконувати свої службові обов'язки та доручення керівництва;
- не розголошувати інформацію, що становить банківську чи службову таємницю або має конфіденційний характер та стала відома йому під час виконання службових обов'язків.

Права та обов'язки, керівників банку.

Права керівництва:

- мають право вимагати від інспекторів, які здійснюють перевірку, дотримання обов'язків,
- оскаржувати дії інспекторів перед керівником інспекційної групи, начальником відповідного структурного підрозділу Національного банку/територіального управління, уповноваженою посадовою особою Національного банку/територіального управління.

Обов'язки керівника:

- забезпечити вільний доступ до всіх приміщень банку/філії іноземного банку протягом усього робочого дня;
- виділити в день початку перевірки інспекторам службове приміщення, забезпечити можливість користуватися телефонами, засобами копіювально-розмножувальної техніки.
- вхід до зазначеного приміщення особам, які не є інспекторами, які здійснюють перевірку цього об'єкта перевірки, без дозволу керівника інспекційної групи забороняється.
- забезпечити інспекторам вільний доступ до всіх документів та інформації про діяльність об'єкта перевірки;
- на вимогу інспекторів забезпечити надання копій документів чи можливість робити ці копії самостійно;
- засвідчувати підписом та відбитком печатки об'єкта перевірки надані пояснення щодо отриманої інформації;
- забезпечувати коректну поведінку своїх підлеглих під час проведення перевірки.

6.5. Банківська таємниця

Банківська таємниця – інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам під

час надання послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту.

Банківської таємницею, зокрема, є:

- відомості про банківські рахунки клієнтів;
- операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта;
- система охорони банку та клієнтів;
- інформація про організаційно-правову структуру юр. особи – клієнта;
- відомості щодо комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці;
- інформація щодо звітності по окремому банку;
- коди, що використовуються банками для захисту інформації.

Правила зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці, затверджені постановою Правління Національного банку України від 14.07.2006 № 267 визначають вимоги до захисту, зберігання, використання та розкриття інформації, що містить банківську таємницю.

Питання для самостійного опрацювання

1. Порядок проведення інспекційної перевірки.
2. Основні риси методології та завдань планування перевірки.
3. Особливості оформлення результатів інспектування.
4. Порядок оцінки результатів інспекційних перевірок та складання висновку
5. Зобов'язання банків щодо забезпечення банківської таємниці.

Лекція 7. Комплексна рейтингова оцінка діяльності банків за системою «CAMELS» – 2 год.

Мета: оволодіти знаннями щодо загальної характеристики рейтингової системи CAMELS, засвоїти критерії оцінки компонентів рейтингової системи, ознайомитись із процедура затвердження рейтингу банку, дослідити особливості та обмеження методики CAMELS.

План лекції:

- 7.1. Загальна характеристика рейтингової системи CAMELS.
- 7.2. Критерії оцінки компонентів рейтингової системи.
- 7.3. Процедура затвердження рейтингу банку.
- 7.4. Особливості та обмеження методики CAMELS.

Ключові поняття: рейтингування банків, система CAMELS, показники.

Keywords: rating of banks, system CAMELS, indicators.

Для успішного опрацювання теми «Комплексна рейтингова оцінка діяльності банків за системою «CAMELS»» рекомендується опрацювати наступні *літературні джерела:*

- основні [12];
- додаткові [1-11].

7.1. Загальна характеристика рейтингової системи CAMELS

Слово «рейтинг» в перекладі означає оцінку, клас, позицію, категорію, розряд або ранг. *Рейтинг банків* – це їх позиція на ринку залежно від певних параметрів і показників діяльності, фінансового стану, виконання економічних нормативів, вимог законодавства тощо. Визначення рейтингу є одним з методів аналізу, який дозволяє одержати комплексну оцінку фінансового стану банків і порівняти їх між собою.

Рейтингування банків здійснюється з метою одержання інформації про позицію банку на ринку та визначити наявність у нього певних конкурентних переваг. У цьому зацікавлені всі учасники фінансового ринку: кредитори, інвестори, органи банківського нагляду, громадськість. При розробці рейтингів залежно від складу

оцінюваної інформації виділяють два основних підходи – експертний і бухгалтерський.

Експертний підхід ґрунтується на використанні досвіду та кваліфікації фахівців у сфері банківської діяльності та передбачає визначення на основі всієї доступної їм інформації якісних оцінок стану та перспектив діяльності банку.

Бухгалтерський підхід передбачає оцінку стану банку виключно на основі його офіційної фінансової звітності, аналізу кількісних показників і рівня виконання встановлених вимог. На практиці при розробці рейтингів, зазвичай, використовують обидва підходи, поєднуючи переваги кожного із них, що підвищує надійність прийнятої системи рейтингування.

Залежно від того, який підхід до розробки рейтингу переважає, використовують три основні методи побудови рейтингу: номерний, бальний та індексний. На практиці існує багато різних приватних і офіційних систем рейтингування. Найвідомішими серед них є системи рейтингування банків, розроблені світовими лідерами у цій сфері – рейтинговими компаніями Fitch, Standard&Poor's, Moody's.

Офіційно визнаною системою рейтингування банків, яку широко використовують наглядові органи багатьох країн світу, є **система CAMELS**. Це американська рейтингова система оцінки банків, яка розроблена та запроваджена Федеральною резервною системою та федеральними агентствами Office of the Comptroller of the Currency (ОСС) и Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) в 1978 році. Нагляд за діяльністю банків, що ґрунтується на оцінках ризиків діяльності банків за рейтинговою системою CAMELS, полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, які охоплюють діяльність банку за всіма напрямками.

Порядок визначення рейтингових оцінок банків України за рейтинговою системою CAMELS визначає «Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS».

Метою оцінки діяльності банків за рейтинговою системою є визначення банків, у яких незадовільний фінансовий стан, операції або менеджмент мають недоліки, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку служби банківського нагляду Національного банку України і вжиття відповідних заходів для виправлення цих недоліків у діяльності банку та стабілізації його фінансового стану.

Рейтингова система CAMELS дає можливість Національному банку України оцінювати загальний стан та стабільність банківської

системи. Така оцінка ризиків дає змогу отримати інформацію для визначення пріоритетів у діяльності банківського нагляду та необхідних матеріальних і людських ресурсів для здійснення належного контролю за банківською системою. Водночас рейтингова система CAMELS передбачає ретельний аналіз стану банку. Такий аналіз можна провести лише під час комплексної інспекційної перевірки, яка дає змогу повною мірою визначити, як керівництво банку ставиться до ризиків і як здійснює управління ними.

Основою рейтингової системи CAMELS є оцінка ризиків та визначення рейтингових оцінок за основними компонентами. Комплексна рейтингова оцінка за рейтинговою системою CAMELS визначається для кожного банку відповідно до рейтингових оцінок за кожним із компонентів (рис. 7.1).

Рисунок 7.1 – Основні компоненти рейтингової системи CAMELS

За рейтинговою системою передбачається визначити кожному банку цифровий рейтинг за всіма шістьма компонентами, а

комплексна рейтингова оцінка визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із цих компонентів. Компоненти рейтингової системи оцінюються за п'ятибальною шкалою, де оцінка "1" є найвищою оцінкою, а оцінка "5" - найнижчою, комплексна рейтингова оцінка також визначається за п'ятибальною шкалою.

Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку "1" або "2", вважаються надійними за всіма показниками, здатними протистояти більшості економічних спадів, а керівництво достатньо кваліфікованим.

Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку "3", мають суттєві недоліки, які здатні призвести до значних проблем з платоспроможністю та ліквідністю, якщо не будуть виправлені за обґрунтовано визначений для цього час. У такій ситуації служба банківського нагляду має надати чіткі вказівки керівництву банку щодо подолання існуючих проблем. Банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку "4" або "5", мають серйозні проблеми, що вимагають ретельного нагляду і спеціальних оздоровчих заходів. Такі комплексні рейтингові оцінки вказують на те, що загальна платоспроможність банку під загрозою, потрібні негайні конкретні дії служби банківського нагляду.

7.2. Критерії оцінки компонентів рейтингової системи.

Рейтингова оцінка достатності капіталу визначається за рейтинговою оцінкою на підставі факторів, що представлені в табл.7.1.

Капітал виступає ключовим елементом покриття витрат, пов'язаних із різноманітними ризиками у діяльності банків. Оцінка рівня капіталізації повинна бути ключовим елементом розгляду систем управління банком з оглядом на його структурно-функціональну специфіку, профіль ризиків.

Традиційний підхід до рейтингової оцінки капіталу за системою CAMELS потребує суттєвого доопрацювання з питання чутливості до ризиків, якості управління та підсумкового впливу ймовірних втрат на розмір капіталу.

Таблиця 7.1 Фактори оцінки капіталу банків за методикою рейтингової оцінки CAMELS

№	Показники та характеристики банку, що використовуються методикою
1	Відповідність обсягу регулятивного капіталу напрямам діяльності банку (банківські та інші операції)
2	Відповідність зростання обсягів статутного, регулятивного (в розрізі складових) капіталу зростанню активів на дату інспекційної перевірки, плани і перспективи
3	Дотримання вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку (у тому числі нормативи капіталу)
4	Наявність внутрішніх процедур щодо визначення достатності капіталу банку з урахуванням усіх ризиків, притаманних його діяльності (у тому числі ризику країни)
5	Наміри і можливості акціонерів щодо нарощування статутного капіталу з метою мінімізації ризиків, притаманних діяльності банку, дивідендна політика
6	Вплив ризиків (у тому числі кредитного, валютного, зміна процентної ставки тощо), притаманних банку, на капітал банку
7	Рівень формування резервів під активні операції
8	Прибутковість та її вплив на регулятивний капітал банку
9	Співвідношення обсягу негативно класифікованих активів (з урахуванням сформованих резервів під ці активні операції) до регулятивного капіталу
10	Відповідність розмірів статутного та регулятивного капіталу планам розвитку мережі філій, відділень на місцевому, регіональному (в межах однієї області), міжрегіональному (на території всієї України) та міжнародному рівнях, а також відповідність їх розмірів проектам будівництва та реконструкції
11	Доступ до ринків капіталу

Аналогічною є проблема врахування усіх аспектів управління ризиками при оцінці стану активів. Оцінка стану активів зосереджена на фактичних значеннях відповідних показників на дату проведення перевірки і майже не охоплює організації процесу кредитування, встановлених процедур, лімітів та контролю за їх виконанням.

Слід підкреслити, що процедура оцінки якості активів складає основу комплексного інспектування, займає переважний час при перевірці і обговоренні результатів з банком. Оскільки кредитний ризик залишається найбільшим і найвагомим у будь-якому банку, Національним банком досить чітко регламентовані правила формування резервів під кредитні ризики. Особливе місце у рейтингуванні банків належить оцінюванню менеджменту, яке

опосередковано надає оцінку усім аспектам діяльності, загальній організації управління банком та банківськими ризиками.

Таблиця 7.2 Фактори оцінки стану активів банків за методикою рейтингової оцінки CAMELS

№	Показники та характеристики банку, що використовуються методикою
1	Співвідношення між обсягом нестандартних активів та сукупними активами
2	Рівень активів з негативною класифікацією з урахуванням сформованих резервів під ці активи в сукупних активах
3	Дотримання вимог банківського законодавства України, нормативно-правових актів Національного банку (у тому числі нормативи кредитного ризику та інвестування)
4	Концентрація за активними операціями щодо одного позичальника або групи пов'язаних позичальників
5	Рівень галузевих концентрацій, концентрацій за країнами тощо
6	Обсяг операцій з інсайдерами та ставлення до них керівництва
7	Ефективність управління кредитним портфелем і портфелем цінних паперів з точки зору стратегій, положень, процедур та систем контролю
8	Претензійно-позовна робота
9	Рівень резервів на покриття можливих збитків за активними операціями (в порівнянні з нестандартними активами), правильність їх розрахунків і повнота формування
10	Якість, обсяги, тенденції та управління іншими активами: кошти в інших банках, дебіторська заборгованість, вкладення в основні засоби та нематеріальні активи тощо

Перелік факторів оцінки за системою CAMELS є досить детальним, але в ньому також не відображаються всі ключові аспекти ідентифікації ризиків у процесі розвитку операцій, розширення мереж, вдосконалення підходів з вимірювання ризиків, їх моніторингу, перегляду повноважень і лімітів та контролю за дотриманням внутрішніх положень.

Система оцінки не є превентивною і лише висвітлює фактичний стан менеджменту з огляду на фінансову стійкість банку на дату інспектування. Для визначення рейтингової оцінки ліквідності банку враховуються фактори, відображені у табл. 7.3.

Таблиця 7.3 Фактори оцінки стану ліквідності банків за методикою рейтингової оцінки CAMELS

№	Показники та характеристики банку, що використовуються методикою
1	Компетентність керівництва і фахівців відповідних підрозділів банку з питань визначення ліквідності банку, ефективності стратегії управління фінансовими потоками і політики забезпечення ліквідності, з питань контролю та моніторингу ліквідної позиції банку
2	Оперативність, вчасність та адекватність рішень щодо управління активами і пасивами
3	Тенденції, обсяг і джерела ліквідних активів, у тому числі високоліквідних, що можуть бути використані для виконання поточних зобов'язань банку
4	Стабільність залучених коштів, відповідність строків і сум повернення залучених та розміщених коштів
5	Залежність від дорогих, нестабільних джерел фінансування (міжбанківські кошти тощо) для забезпечення потреб у ліквідності
6	Можливість банку диверсифікувати джерела фінансування балансових і позабалансових статей
7	Процеси планування, у тому числі наявність планів фінансування в надзвичайних ситуаціях та на випадок непередбачених проблем з ліквідністю, контролю та моніторингу
8	Виконання вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо ліквідності банку (у тому числі нормативи ліквідності), аналіз причин невиконання, тенденцій
9	Інформаційні системи управління ліквідністю

7.3. Процедура затвердження рейтингу банку

Визначення рейтингу банку за рейтинговою системою CAMELS — це стандартизований метод оцінки банків, ефективність якого залежить від якості підготовки до проведення інспекційних перевірок з урахуванням результатів безвиїзного нагляду, кваліфікації та об'єктивності інспекторів служби банківського нагляду.

За результатами інспектування до часу його завершення складаються довідки про перевірку (інспектування) кожного компонента рейтингової системи, які до завершення строку проведення інспектування мають бути погоджені працівниками банку, відповідальними за певний напрям роботи. У разі відмови погодження цих довідок інспектори служби банківського нагляду мають отримати від банку пояснення щодо причин непогодження. Після закінчення інспекційної перевірки відповідно до інформації, що міститься в довідках про перевірки (інспектування) кожного компонента

рейтингової системи, складається звіт про інспектування та визначаються рейтингові оцінки всіх компонентів рейтингової системи, а також комплексна рейтингова оцінка. Рейтинг банку, що визначений за рейтинговою системою, виставляється за формою встановленого зразка.

Рейтинг банку є власністю Національного банку і конфіденційною інформацією, призначеною тільки для внутрішнього використання, та не підлягає опублікуванню в засобах масової інформації. Рейтинг доводиться Національним банком України до відома кожного окремого банку протягом 10 робочих днів після його погодження (затвердження). Банк має право використовувати інформацію про свій рейтинг на власний розсуд.

Рисунок 7.2 – Порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS

За рейтинговою системою передбачається визначити кожному банку цифровий рейтинг за всіма шістьма компонентами, а комплексна рейтингова оцінка визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із цих компонентів. Кожен компонент рейтингової

системи оцінюється за п'ятибальною шкалою, де оцінка "1" є найвищою, а оцінка "5" — найнижчою, комплексна рейтингова оцінка також визначається за п'ятибальною шкалою.

7.4. Особливості та обмеження методики CAMELS

За результатами складання звіту про інспектування та встановлення рейтингової оцінки за системою CAMELS визначається стратегія подальшого нагляду – режим наглядових дій, який передбачає ступень втручання у діяльність банку, а також необхідні заходи впливу, адекватні встановленим оцінкам. Як показав досвід кризових років, одним із найважливіших чинників вибору адекватних заходів впливу стала загальна ситуація на фінансовому ринку.

У період найбільшого впливу руйнівних факторів до нормативних вимог Національного банку щодо застосування заходів впливу вносилися тимчасові уточнення та окремі послаблення вимог, що відображали загальне погіршення фінансового стану банків.

За результатами обґрунтування і обговорення з керівництвом банку стратегії нагляду та адекватних заходів впливу, Національний банк здійснює контроль за станом виконання зауважень і рекомендацій, а також письмових угод, програм фінансового оздоровлення, програм капіталізації та інших регуляторних актів при їх наявності. Якщо робота банку у режимі вибраної стратегії нагляду не призводить до покращення фінансового стану та управління ризиками, наглядовий орган ініціює нові, більш жорсткі заходи впливу.

У разі забезпечення контрольованого виправлення порушень і недоліків, Національним банком здійснюється безвиїзний моніторинг статистичної та фінансової звітності, стану виконання економічних нормативів до наступної інспекційної перевірки. Найбільш поширеним є використання рейтингової системи CAMELS у процедурі інспектування. Звіти по безвиїзний моніторинг враховують дані оцінки CAMELS і відображають різні аспекти функціонування банків з використанням укрупнених груп параметрів, таких як власні кошти, активи, прибутковість, ліквідність.

РЕКОМЕНДОВАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНІ АКТИ

ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНІ АКТИ

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : постанова від 28.08.2001 р. № 368. URL: <http://goo.gl/МСВаjF> (дата звернення: 01.04.2019).

2. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : вказівки від 15.03.2004 р. № 104. URL: <http://goo.gl/ССkkUP> (дата звернення: 01.04.2019).

3. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу : положення від 17.08.2012 р. № 346 / Національний банк України. URL: <http://goo.gl/kDdJih> (дата звернення: 01.04.2019).

4. Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків : постанова від 09.11.98 р. № 470 / Національний банк України. URL: <http://goo.gl/LN9O53> (дата звернення: 01.04.2019).

5. Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок : положення від 17.07.2001 р. № 276 / Національний банк України. URL: <http://goo.gl/RU6iuR> (дата звернення: 01.04.2019).

6. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів : положення від 08.09.2011 р. № 306 / Національний банк України. URL: <http://goo.gl/qJjh1g> (дата звернення: 01.04.2019).

7. Порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій: положення від 15.08.2011 р. № 281 / Національний банк України. URL: <http://goo.gl/DbLZgU> (дата звернення: 01.04.2019).

8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. URL: <http://goo.gl/He1A1w> (дата звернення: 01.04.2019).

9. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://goo.gl/uHhmQU> (дата звернення: 01.04.2019).

10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <http://goo.gl/ebqFWq> (дата звернення: 01.04.2019).

11. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV / Верховна Рада України. URL: <http://goo.gl/aPxgu2> (дата звернення: 01.04.2019).

12. Про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою «CAMELS» : положення від 08.05.2002 р. № 171 / Національний банк України. URL: <http://goo.gl/jTFTRH> (дата звернення: 01.04.2019).

13. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : декрет від 19.02.1993 р. № 15-93 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://goo.gl/zWR2wy> (дата звернення: 01.04.2019).

14. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://goo.gl/1QVjNq> (дата звернення: 01.04.2019).

15. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and Liquidity Risk Monitoring Tools. January 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>

16. Basel III: The Net Stable Funding Ratio. Basel Committee on Banking Supervision, October 2014. URL: www.bis.org/bcbs/publ/d295.htm

НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. Регулювання і нагляд у банківській сфері: quo vadis? *Вісник НБУ*. 2010. № 7 (173). С. 3-10.

2. Бурковська А. В., Куракова К. В. Овердрафт як вид кредитування сільськогосподарських підприємств. *Економічний форум*. 2015. № 1. С. 188-193.

3. Бурковська А. В., Кушнарьова А. А. Аналіз фінансових результатів діяльності банківської системи України. *Наукові праці: науково-методичний журнал ЧНУ. Серія: Економіка*. 2017. Т. 302. Вип. 290. С. 20-26.

4. Sirenko N., Baryshevskaya I., Poltorak A., Shyshpanova N. State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2. no. 25 (2018). pp.157-164. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136489>

5. Sirenko N., Prokopenko N., Poltorak A., Melnyk O., Trusevich I. Behavioral approach to monitoring the financial security of state. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. Vol. 41. № 1. pp. 107-117.

6. Poltorak A., Volosyuk Y. Tax risks estimation in the system of enterprises economic security. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 158 (3–4(2)). pp. 35–38.

7. Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Банківська система України: особливості діяльності сьогодення. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. Вип. 3(86). С. 3-9.

8. Бурковська А. В., Малиновська І. О. Стан розвитку активних операцій в банківській системі України. *Наукові праці: науково-методичний журнал ЧНУ. Серія: Економіка*. 2017. Т. 302. Вип. 290. С. 27-33.

9. Бурковська А. В., Мікуляк К. А. Прогнозування конкурентоспроможності комерційних банків у сучасних умовах. *Modern Economics*. 2017. № 1. С. 9-17.

10. Бурковська А. В., Сацура О. Ф. Determination and providing of financial firmness of commercial bank of Ukraine. *Modern Economics*. 2017. № 3. С. 31-40.

11. Бурковська А. В., Сидорчук Я. Ю. Сутність, сучасний стан та напрями покращення управління ліквідністю банківської системи України. *Наукові праці: науково-методичний журнал ЧНУ. Серія: Економіка*. 2017. Т. 302. Вип. 290. С. 33-36.

12. Васюренко О. В., Сидоренко О. М. Банківський нагляд : підручник. К. : Знання, 2011. 503 с.

13. Дзюблюк О. В., Адамик Б. П., Балянт Г. Р. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : монографія ; за ред. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : Астон, 2012. 358 с.

14. Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід : монографія. Суми : УАБС НБУ, 2013. 379 с.

15. Коваленко В. В., Коренєва О. Г., Черкашина К. Ф. Банківська система України : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 187 с.

16. Мельник О. І., Боднар О. А. Запровадження фінансових інновацій у вітчизняній банківській практиці. *Modern Economics*. №8. 2018. С. 102-111.

17. Полторак А. С., Боднар О. А. Вплив гендерного розриву у фінансовій сфері на рівень банківської безпеки держави. Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (12 жовтня 2018 р.). Київ : КНЕУ, 2018. С. 204–207.

18. Полторак А. С., Боднар О. А., Іваненко Г. Ю. Розвиток

банківської системи України як напрям зміцнення її фінансової безпеки. Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 19 листопада 2018 р.). Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла». С. 326-328.

19.Полторак А. С., Паламарчук В. Ю., Манукян Т. А. Розвиток механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*, 2018. № 23. С. 44-49. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.44.

20.Полторак А.С., Баришевська І.В., Мельник О.І., Боднар О.А. Кібернетична безпека банківського сектора в системі фінансової безпеки держави. *Modern Technologies in Economy and Management* : колективна монографія. 2019. С. 102-127.

21.Сидоренко О. М. Банківський нагляд : навч.-метод. посіб. для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Харків : ХІБС УБС НБУ, 2011. 200 с.

22.Сіренко Н. М., Полторак А. С. Стратегічні напрями реформування міжбюджетних відносин в Україні. Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні : матеріали регіон. наук.-практ. конф. (26–28 квітня 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 22-24.

Навчальне видання

БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯД

Курс лекцій

Укладач: **Полторак** Анастасія Сергіївна

Формат 60x84 1/16 Ум. друк. арк. 3,5.

Тираж 25 прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету.
54020 м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 490 від 20.02.2013 р.